

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНА УСТАНОВА
ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
«БЕЙТ-ХАНА»

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему: Формування усвідомленого батьківства як соціальна технологія

Спеціальність 053 Психологія

Бакалаврська робота допущена до
захисту
рішенням засідання кафедри
педагогіки та психології
Протокол № ____ від _____ 2021 р.
Завідувач кафедри
_____ д. псих. н. Самойлов О. Є.

Виконавець:
студентка групи ЗПП-17-4
Рабінович Тетяна Станіславівна
Науковий керівник: професор,
доктор мед. наук Первий В. С.
Оцінка за результатами захисту

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА В КОНТЕКСТІ НОВІТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ.....	7
2.1. Світоглядні аспекти шлюбно-сімейних стосунків.....	7
2.2. Фактори становлення батьківства.....	14
2.3. Соціально-психологічні особливості виконання батьківської та материнської функцій у сучасній сім'ї.....	18
РОЗДІЛ II. МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ.....	27
3.1. Особливості формування засад відповідального батьківства як соціальної технології.....	27
3.2. Методика проведення уроку-презентації «Радісна сім'я».....	35
3.3. Застосування психологічних методик для дослідження стану сімейних відносин.....	40
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Попередження сімейного неблагополуччя сьогодні є стратегічним завданням Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, оскільки саме воно запобігає поширенню соціального сирітства, безпритульності та бездоглядності дітей, зростанню злочинності в молодіжному та дитячому середовищі. Складна економічна ситуація, інфляція та зростання безробіття негативно впливають на інститут сім'ї, що нині, як і суспільство в цілому, перебуває в кризовому стані. Зростає кількість розлучень, неповних сімей з народженою поза шлюбом дитиною, руйнується традиційна структура сімей (збільшення кількості альтернативних, дистантних, маргінальних сімей).

Майже щодня засоби мас-медіа демонструють жахливі приклади: непоодинокі випадки насилля над дітьми – фізичного, психічного, економічного та сексуального, діти живуть на вулиці в умовах, неможливих для розвитку. Це все є наслідками безвідповідального ставлення до батьківства.

Нині спостерігаємо зміни в ставленні багатьох молодих людей до сім'ї і сімейних відносин. Сучасна молодь, з одного боку, характеризується ранніми статевими стосунками та їх непорядкованістю, зміною стереотипів щодо ролей чоловіка і жінки в суспільстві, а з іншого – психологічною неготовністю до створення сім'ї: відсутністю знань про важливі батьківські якості, елементарні особливості розвитку дитини, неготовністю до відповідальної ролі батьків. У зв'язку з цим, виникає нагальна проблема формування відповідального ставлення до батьківства як умови повноцінного розвитку наступних поколінь. Саме тому, метою дипломної роботи є: підвищення компетентності та батьківського потенціалу молоді шляхом впровадження відповідального батьківства як соціальної технології.

Виходячи з означеної мети дослідження можна сформулювати такі завдання дипломної роботи:

- 1) розкрити зміст поняття «відповідальне батьківство» та «соціальна технологія»;
- 2) розглянути світоглядні аспекти шлюбно-сімейних стосунків;

- 3) визначити чинники становлення та особливості виконання батьківської та материнської функцій;
- 4) запропонувати модель впровадження відповідального батьківства як соціальної технології;
- 5) розробити урок-презентацію «Радісна сім'я»
- 6) надати рекомендації щодо підвищення ефективності виховного потенціалу основних інститутів соціалізації.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що наукові дослідження розкривають теоретичні основи проблем батьківства, підготовки молоді до подружнього життя (Т. Говорун, І. Кон, О. Холстова); формування усвідомленого батьківства і батьківської компетентності (Т. Алексєєнко, І. Братусь, З. Зайцева, Р. Овчарова, Г. Радчук, О. Зверєва, Т. Кравченко, С. Толстоухова, О. Хромова); культури сімейних стосунків і педагогічної культури батьків (Дж. та Е. Бім, В. Костів, В. Сатір, М. Стельмахович, Н. Стіннет); виявлення потреб і проблем сім'ї, дітей (Н. Болдвін, А. Холман); подолання кризи сім'ї (Г. Репринцева, Т. Шульга, І. Євграфова). Загалом існуючі дослідження спрямовані на такі проблеми сім'ї, як: підтримка сім'ї у виконанні нею виховної, репродуктивної, комунікативної функцій; корекція внутрішньосімейних стосунків; діагностика становища сімей в Україні.

Об'єктом дослідження є процес усвідомлення відповідального батьківства, а предметом: особливості формування навичок відповідального батьківства у сучасної молоді.

У ході дослідження зазначених аспектів застосовано комплексний підхід, який полягав у поєднанні наступних методів: метод системного підходу, методи порівняльно-історичного та описового типу, метод опитування, аналіз та класифікація отриманих даних в результаті дослідження і метод інтерпретації кінетичного рисунку сім'ї Р. Бернса та С. Кауфмана.

Дослідницька робота здійснювалась на базі Комунального закладу освіти "Навчально-виховний комплекс №144 "спеціалізована школа з поглибленим вивченням івриту, історії єврейського народу, єврейських традицій -

дошкільний навчальний заклад (дитячий садок)" Дніпровської міської ради серед учнів 5-го класу (вік сягає 12-13 років), кількість учнів на занятті становила 23 особи, серед яких: 12 хлопчиків та 11 дівчаток.

Основним напрямком та тактикою роботи є виховання у молоді свідомого, відповідального ставлення до майбутніх соціальних ролей як сімейних, так і громадянських.

Результати дослідження можуть бути застосовані спеціалістами соціальних служб для вдосконалення ефективності роботи, педагогами, практичними психологами в організації виховних уроків для учнів та студентами соціальної роботи для подальшого вивчення цієї теми, у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації фахівців соціальної сфери.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали філософські та психологічні теорії про світоглядні аспекти шлюбно-сімейних стосунків, фактори становлення батьківства; психолого-методологічні спостереження; методика проведення уроку-презентації «Радісна сім'я».

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. У вступі показана актуальність обраної теми, визначені предмет, об'єкт, мета і відповідні до неї задачі, охарактеризовані методи дослідження і джерела інформації, виявлена проблема і поставлена гіпотеза. В першому розділі розглянуті теоретичні питання щодо необхідності формування відповідального батьківства. В другому розділі описана модель впровадження відповідального батьківства як соціальної технології. Зроблені висновки та описана література, яку я використовувала.

РОЗДІЛ І. НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА В КОНТЕКСТІ НОВІТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

1.1. Світоглядні аспекти шлюбно-сімейних стосунків

Сім'я являється первинним осередком соціалізації дитини у суспільство, саме через цей інститут відбувається прийняття загальносуспільних норм, традицій та культури. Так як головною функцією сім'ї є виховна, від сьогоденних умов розвитку дитини залежить майбутнє держави. Проблеми виховання не можна розглядати на індивідуальному рівні, це питання масштабного порядку.

Відомо, що на сучасному етапі спостерігається криза сім'ї. Проявляється вона не лише в соціально-економічній площині, як прийнято вважати у суспільстві. Недостатнім є соціально-педагогічний рівень підготовки молодих подружжів. Вивчаючи уявлення учнівської молоді про комплексний феномен материнства й батьківства, у психологічних дослідженнях О. Безпалько використовувала методику «Незавершене речення» [5, 64]. У дослідженнях було встановлено, що старшокласники погано диференціюють уявлення про материнство й батьківство взагалі та уявлення про своє майбутнє батьківство, зокрема. Порівняння розуміння уявного та реального материнства й батьківства дають можливість виділити два узагальнених типи уявлень школярів:

1. Уявлення про батьківство як про складний процес, що вимагає затрат сил, енергії, часу й фінансів.
2. Уявлення про батьківство як про процес, що приносить радість, щастя, задоволення і викликає інтерес.

У дослідженні орієнтацій юнаків на створення повноцінної сім'ї Н. Гусак встановлено, що уявлення про батьківство й материнство юнаків відрізняються від уявлень дівчат, у котрих на перших позиціях фігурують любов (64 %), відповідальність (71,5 %), увага (51 %) і труднощі у вихованні дітей (82 %).

Вони говорять також про більшу альтруїстичність батьків у порівнянні з тими, хто не є батьком чи матір'ю. В уявленнях юнаків на перших місцях знаходяться проблеми забезпечення майбутнього дитини (53 %), затрат часу на виховання (47 %) і батьківського авторитету (73 %) тощо [15, 74].

Складність проявляється не лише у відсутності єдиної стратегії, послідовності та наступності виховання дітей у сім'ї, недостатня підготовленість батьків до цього виду діяльності, а також у нечітко сформованих сімейних нормах та цінностях, які побутують у суспільстві. Зазначені складності викликали низку проблем. Практично усі вчені виділяють такі причини деструкції сімейно-шлюбних стосунків:

- зниження рівня народжуваності;
- зростання кількості незареєстрованих шлюбів;
- збільшення кількості позашлюбної народжуваності;
- деформація моральних основ сім'ї;
- трансформація економічної функції (зниження економічної ролі чоловіка в сім'ї);
- посилення стереотипних проблем (відсутність житла, гідного заробітку, відсутність соціально-психологічної готовності до сімейного життя, психологічні перевантаження);
- зниження ефективності взаємодії між поколіннями в сім'ї;
- відсутність у молоді знань з питань планування сім'ї, репродуктивного здоров'я.

Розглядаючи соціально-психологічні фактори сім'ї, можна стверджувати, що перше місце посідає: бажання мати дитину [23, 65]. Потреба в дітях є соціально-психологічною властивістю індивіда, яка має біологічну необхідність у продовженні роду та особистісну реалізацію, за відсутності якої починаються емоційні ускладнення. Сутність потреби в дітях визначається репродуктивними установками, особливість яких полягає в фізіологічно-соціальному характері: з однієї сторони, вони біологічно формуються в організмі на генетично

закладеному рівні, з іншої – загальносуспільні принципи диктують репродуктивні норми, щодо кількості дітей, яку прийнято мати у сім'ї. Репродуктивна установка виявляє себе у взаємодії трьох компонентів: когнітивний компонент відображає орієнтації на ту чи іншу кількість дітей, на інтервали між їх народженнями, установку на бажану стать дитини, на вагітність та її щасливе завершення; емоційний компонент репродуктивної установки складають позитивні та негативні почуття, пов'язані з народженням тієї чи іншої кількості дітей; поведінковий компонент установки характеризує інтенсивність спонук до народження, потужність або слабкість репродуктивної установки.

Сьогодні психологи та педагоги відмічають, що благополучність розвитку дитини залежить від атмосфери відносин у сім'ї. Якщо раніше пріоритетна роль у вихованні дитини відводилася матері, то сьогодні батьки мають однакову силу впливу на формування особистості. Новітні трансформаційні процеси у світі та нашій державі, повноправність буття жінки та чоловіка, потребують глибшого осмислення соціально-психологічних механізмів набуття зростаючою особистістю гендерної ідентичності як передумови повноцінної реалізації Я-жінки та Я-чоловіка.

Відповідно, відбувається переродження поглядів на феномен батьківства, який має відбиток не лише на індивідуальному та внутрішньосімейному рівні, тобто: зміна обов'язків, ролей, цінностей, а й на рівні суспільного розвитку: формуються нові стереотипи виховання, соціалізації дитини у суспільство. Щоб зрозуміти особливості нинішнього впливу батьківсько-материнського потенціалу на розвиток особистості, необхідно ознайомитися з генезою гендерно-рольової поведінки протягом історії людства.

Гендерні ролі не виникають одразу з народженням дитини, вони розвиваються залежно від багатьох умов і чинників протягом людського життя. Цей розвиток має свої закономірності та суперечності. Від нього залежить характер життєвого сценарію людини, стиль життя та стратегії поведінки в різноманітних ситуаціях. Процес розвитку гендерних ролей, як соціально

зумовлених моделей статевих ролей і статево-рольової поведінки, відбувається в контексті досить важливого для життя особистості процесу, який називається соціалізацією, одним із найістотніших складників якої є рольова, зокрема й гендерно-рольова, соціалізація, тобто засвоєння людиною гендерних ролей, суспільних очікувань щодо цих ролей, а також гендерний розвиток особистості, іншими словами, формування психологічних характеристик, які відповідають гендерним ролям [7, 26]. Статеві та гендерні ролі мають надзвичайно велике значення для нормальної соціалізації особистості серед безлічі засвоюваних людиною ролей, особливо виховних. Ці ролі тісно пов'язані з усвідомленням себе представником певної статі та з нормативами поведінки, характерної для представників цієї статі. Процеси гендерно-рольової соціалізації чоловіків і жінок мають багато відмінностей. Для жінки, згідно з історично сформованими патріархальними стереотипами, які, попри суспільний прогрес, ще трапляються, переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, ведення домашнього господарства тощо. Для чоловіка, згідно з тими ж стереотипами, нормативно бажаною є більша активність поза межами сім'ї: професійна діяльність, суспільна активність.

Сьогодні накопичило вже достатній рівень даних щодо особливостей особистісних проявів та спілкування чоловіків та жінок. Чоловічий та жіночий стилі спілкування формуються під впливом стереотипів, що історично склалися, які інтенсивно трансформуються останніми десятиріччями. Саме тому, для повноцінного розуміння проявів гендерних особливостей, потрібно ознайомитись зі зміною поглядів науковців і мислителів на відносини чоловіків та жінок.

Рефлексія новітньої європейської філософії щодо рольових особливостей чоловіків і жінок бере свої витоки в античній культурі. Загалом, питання ролі й значення жінок у функціонуванні античного суспільства були неоднозначними. Першим мислителем, що поставив це питання на рівень філософської рефлексії, був Платон.

Радикальні ідеї щодо жінок, висунуті Платоном, суперечили тогочасним соціальним традиціям. Зокрема, ієрархія моралі й раціональності, в якій жінка займає середнє місце між чоловіком і твариною, представлена в «Законах». З іншого боку, Платон вважав, що жінки й чоловіки мають однакову сутнісну природу і цінність, тому й доходив висновку, що вони повинні мати однакову освіту і ставлення до закону. У «Державі» Платон спеціально розглядає цю проблему. Єдине, що вирізняє тут жінок, це їхня здатність до репродукції, однак це не повинно визначати різницю їхніх соціальних ролей: тобто адміністраторів слід призначати незалежно від того, жінки вони чи чоловіки [30, 30].

За головну рису, притаманну жінкам «від природи», Аристотель також визнає нездатність керувати, а отже, природну підпорядкованість. Жінка, оскільки вона не здатна керувати, повинна підкорятись. Інші риси, що від природи визначають жіночу стать, підтримують виконання цієї її основної функції підпорядкованості, зокрема й пасивність, тілесну слабкість, схильність до виконання домашньої роботи, покірну хоробрість, поміркованість і скромність [17, 14].

На початку XVII століття розпочинається загальний процес звільнення соціально-політичної філософії від теології. На відміну від соціально-політичної думки античності, на першому плані і логічно, і морально стає індивід. Індивід стає сильнішим за суспільство.

Погляди Гоббса на місце жінки в суспільстві обумовлювались як його загальнополітичними міркуваннями, теорією договору, так і специфічною формою теорії патріархату, разом з концепцією сім'ї, шлюбного права тощо. Для Гоббса є характерною відсутність природного домінування чоловіків, як індивідів, над жінками. На противагу прихильникам класичного патріархату, що відстоювали тезу про вроджене, природне право батька на дитину вже через сам факт її народження, Гоббс нагадує, що народження передбачає участь двох статей. [14, 119].

В добу Просвітництва спостерігається докорінна зміна розуміння жінки, яка була частиною тієї загальної трансформації уявлень, що характеризували настання історично нового часу. Це епоха виникнення сучасного індивідуалізму, глибокої зміни уявлень, пов'язаних зі способом життя, роботою й ідентичністю чоловіків, появи нового типу сім'ї, спричиненого новим розподілом праці та сімейного життя, розділенням єдиної до того сфери життя на дві окремішні сфери - суспільну сферу оплачуваної праці, яка стає цариною чоловіків, та приватну, домашню, яка перетворюється на царство жінки.

І все ж у XVIII столітті новий дискурс статі найяскравіше виражено в працях Ж.-Ж. Руссо. Він засвідчив перехід від образу «вченої жінки» раннього Просвітництва, яка разом із чоловіком працює над культурними завданнями своєї епохи і якій відповідала відносно егалітарна модель раннього Просвітництва. Кант визначає характеристики, що відрізняють статі, цілком у дусі Руссо: тоді як чоловік перевершує жінку в силі та мужності, вона теж має свої переваги перед ним: вона має природний дар подобатись чоловікам.

Кант чітко пише, що реальне становище жінок і чоловіків у шлюбі не є рівним, але він неоднозначний щодо того, чи укорінена ця фактична нерівність у природі, чи вибудована суспільством [30, 32].

Особливості гендерної психології приваблювали багатьох дослідників людської природи. Практично немає жодної з відомих теорій особистості, яка б не розглядала закономірності чоловічої й жіночої психології як характеристик сутності особистості.

Простеживши за генезою міжстатевих відносин в історії розвитку людства, можна стверджувати, що: як змінювався устрій суспільства, так і рольова організація сім'ї. Доречною є думка М. Мід, згідно з якою, батьківство являється соціальним винаходом, який сформувався пізніше інституту материнства, коли на початку людської історії самці зіткнулися з необхідністю годувати самок та дітей. [28, 21]. Історично розвиток інституту батьківства пов'язують з виникненням приватної власності, коли з'явилася природна

необхідність її успадкування одним із синів. Так суспільством за чоловіком, зберігачем традицій, була закріплена функція забезпечення жінок і дітей.

Отже, батьківська поведінка чоловіка є по своїй суті соціально набутою і без відповідних умов може легко зникнути. Крім того, психологічний зміст батьківської ролі залежить від власного досвіду чоловічого виховання в родині, яку модель батьківства демонстрував в сім'ї батько.

Щоб зрозуміти особливості сучасних батьків, слід розглянути зміни, що відбувалися з родиною в суспільстві. Зміни, пов'язані з сім'єю, розпочалися ще в середині ХХ ст. коли різко зросла трудова та професійна зайнятість жінок. Це призвело до зміни їх життєвих стратегій і положення в сім'ї. Якщо раніше жінка соціально та економічно залежала від чоловіка - голови і годувальника сім'ї, то тепер у багатьох сім'ях відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї беруть на себе жінки, що успішно конкурують з чоловіками на виробництві і в професійній кар'єрі. Жінки починають більше часу проводити поза сім'єю і перед подружжям виникає питання розподілу не лише домашніх обов'язків, а й виховних функцій.

До недавнього часу поширеною була модель батьківства, в якій батько – годувальник, втілення влади та дисципліни. Батьківська роль, в першу чергу, полягала у вихованні сина. Основа моделі батьківства полягала у керівництві та прийнятті важливих рішень.

Новий погляд на гендерні ролі зі зростанням фемінізації не міг не вплинути на інститут батьківства. У традиційній моделі роль батька у вихованні (особливо в перші роки життя дитини) розглядалася як переважно допоміжна. Проте вже вкінці ХХ ст. у країнах Європи і США соціологи і психологи позначили «новий образ чоловіка», який був багато в чому протилежний традиційному. Відмінності полягали, насамперед, у ставленні до маленьких дітей: нова модель батьківства мала на увазі участь у догляді, прояв турботи, уміння вступати в емоційний контакт з дитиною. Появу сучасної моделі батьківства пов'язують з демократичними, гуманістичними тенденціями в суспільстві, рівноправністю подружжя у розподілі прав і обов'язків у родині.

Батько й мати в сучасній сім'ї представлені як рівноправні партнери. З точки зору американських психологів, успішне батьківство характеризується активною участю у вихованні дітей, інтересом до успіхів дитини і частим спілкуванням з ним. Зазвичай такі батьки менш суворі, краще розуміють своїх дітей в порівнянні з батьками, які проявляють «чисто чоловічі» якості [27, 36].

Таким чином, простеживши основні періоди розвитку «батьківства», можна стверджувати, що під впливом соціуму, трансформації суспільних відносин, має створюватися нова форма сімейного виховання, у якій провідна роль матріархату, або патріархату, вичерпає себе. Суспільний лад вимагає співпраці статей не лише у виробництві, а для підвищення результативності та ефективності праці, а й в родинному середовищі. Адже виховання дитини на сьогодні є пріоритетом з метою забезпечення благоустрою майбутнього, участь у ньому мають приймати як мати, так і батько. Лише таким чином дитина буде відчувати себе повноцінною та гармонійно розвиватиметься, адаптуючись під умови сучасного буття.

1.2. Фактори становлення батьківства

Повноцінне виховання дитини можливе лише у сім'ї, де міжособистісні стосунки між батьками є гармонійними. Феномен батьківства ми розглядаємо з точки зору двох складових: батьківства та материнства. Цікавість науковців до вивчення сім'ї як середовища первинної соціалізації дитини виник відносно нещодавно. Деякі вчені розглядають сім'ю з точки зору системи, наприклад І.С. Кон визначає батьківство як сукупність пов'язаних явищ [22, 36]:

- а) батьківські почуття, любов, прив'язаність до дітей;
- б) специфічні соціальні ролі та культурні норми суспільства;
- в) обумовлене попередніми двома факторами, реальна поведінка, відношення батьків до дітей, стиль виховання.

На думку І. С. Кона інститут батьківства – це продукт соціального конструювання, що відбиває специфіку нормативних уявлень про рольові моделі поведінки та функції чоловіків і жінок [22, 8].

Дещо інші аспекти розглядає Р. В. Овчарова – як основу вивчення феномену сім'ї, стверджуючи, що батьківство являється базовим життєвим покликанням, важливим станом та вагомою соціально-психологічною функцією кожної людини, даючи визначення: «Батьківство – соціально-психологічний феномен, який являє собою емоційну та оцінюючу сукупність знань, уявлень та переконань відносно себе як батька, або матері, що реалізується в усіх проявах поведінкової складової батьківства [29, 10]. Таким чином, Р. В. Овчарова розглядає даний феномен на певних рівнях: індивідуально-особистісна поведінка відносно власної дитини певної жінки, або чоловіка; батьківство відносно до сімейної системи; взаємозв'язок сім'ї з іншими сімейними системами; батьківство відносно системи суспільства.

Батьківство також можна розглядати з точки зору виконання певних ролей, так Г. С. Абрамова [1, 17] визначає батьківство як соціальні ролі батька та матері, вважаючи, що засвоєння соціальних ролей Батька та Матері – це головне життєве завдання розвитку людини в період становлення. На жаль, сьогодні ще не обрано однозначного визначення батьківства, але спроби існують.

Батьківство розглядається у науці не лише з соціально-психологічної точки зору, а і з гендерної. К. Н. Білогай, вивчаючи гендерні відмінності у структурі батьківських відносин, виявила відмінності в мотиваційній, поведінковій та функціональній сферах материнства та батьківства. Основними мотивами батьківства виявилася зміна власного «Я», а материнства – мотиви, які пов'язані з розвитком відносин з партнером [6, 31–49].

Отже, потреба в дітях є незмінною протягом усього життя людини, змінюються лише сімейні ситуації, котрі або сприяють, або перешкоджають задоволенню цих потреб. Дане запитання розглядається не лише з точки зору сімейної психології, але і гендерної. Крім цього, такі підходи є досить

суперечливими. Якщо сімейна психологія відзначає важливість батьків для розвитку дитини, виявляє структуру батьківства та фактори і умови, які дозволяють матері та батькові стати гарними вихователями, гендерний підхід підкреслює не лише відмінності материнського та батьківського відношення до дитини, але і проблему самореалізації чоловіків та жінок в різних сферах життя [20, 21].

Ще К. Роджерс відзначав, що батьки відіграють вирішальну роль у когнітивному розвитку дитини, формуючи образ соціального світу. Отже, взаємовідносини дитини з матір'ю та з батьком неоднакові, в цілому вони сприяють становленню «Я» дитини. На повноцінний розвиток особистості впливає мікроклімат здорових стосунків між усіма членами родини. Це, насамперед, правильна організація сімейного життя, яка складається з культури побуту, діяльності, спілкування. Вирішальну роль у сімейному вихованні має поведінка дорослих, позитивний приклад батьків. Немає сенсу розподіляти першочерговість впливу матері, або батька на розвиток дитини. Контроль за кожним вчинком повинен мати кожен із дорослих, бо неможливо сформувати повноцінну особистість, не даючи їй позитивного прикладу для наслідування. І не слід нехтувати віком дитини у своїх вчинках, адже чим менша дитина, тим більше приклад дорослих впливає на її поведінку. І якщо особистий приклад батьків є транслятором позитивної інформації, для дітей та викликає адекватну реакцію – можна сподіватися на ефективність виховання. На думку А. Макаренка: головні основи виховання закладаються до п'яти років; після п'яти вже буде перевиховання, а перевиховувати набагато складніше [25, 38].

До чинників ефективного виховання дитини у сімейному середовищі педагоги відзначають також авторитет батьків та достатній рівень педагогічної культури, в коло якої входить глибоке пізнання потреб не лише дитини, але і власних. Адже задоволення потреб дитини можливе лише шляхом пізнання та чіткого визначення індивідуальних батьківських потреб. Реалізація альтруїстичної направленості у вигляді материнської (батьківської) турботи

забезпечує базальну потребу дитини – захист. Таким чином, задоволення названих потреб формує адекватну самооцінку та реальне самосприйняття батьків, а також ідентичність дитини, відповідну реаліям сучасної організації суспільства. Ідентичність – одна з найсуттєвіших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. За визначенням Е. Еріксона ідентичність базується на відчутті тотожності самому собі і неперервності свого існування в часі й просторі, а також на усвідомленні факту, що цю тотожність і неперервність визнає оточення [16, 59]. Ідентичність пов'язана з образом «Я», з усвідомленням власної індивідуальності та неповторності індивідуальних фізичних і психологічних рис.

Американський соціолог Ч. Гордон, який розглядає рольову ідентичність як важливий складник Я-концепції особистості, виділяє п'ять її видів: 1) статеву ідентичність, ґрунтованій на гендерній ідентифікації людини як чоловіка або жінки; 2) етнічну ідентичність, тобто ідентифікацію людини як члена расової, релігійної, національної спільнот або мовної групи, субкультури чи іншої соціальної структури; 3) ідентичності членства, базованої на зв'язку людини з організаційним життям суспільства завдяки всім формам групового членства (формального чи неофіційного); 4) політичну ідентичність, що походить від типових патернів відношення людини до конкуренції, влади і прийняття рішення; 5) професійну ідентичність, тобто систему рольових ідентичностей щодо роботи, як у домашньому господарстві, так і поза ним [30, 148–152].

Статева ідентичність, яку можна вважати однією з найістотніших із усіх рольових ідентичностей, полягає в переживанні своєї відповідності статевим ролям, тобто таким формам поведінки, які зумовлені біологічними відмінностями між статями. Статева ідентичність є не лише однією з найістотніших ідентичностей, а й чи не найпершою, що формується онтогенетично. Коли народилася дитина, оточення обов'язково наголошує, що народився хлопчик чи дівчинка. Ці слова є першою інформацією про себе, яку дитина отримує від народження і протягом усього свого життя.

Ще в ранньому дитинстві в людини можуть формуватися типові чоловічі та жіночі життєві сценарії, якщо досвід батьківських гендерних ролей обмежений чи недостатній, це призводить до прогалин у гендерному розвитку особистості дитини, що може позначитись на формуванні гендерних ролей та гендерної ідентичності, спричинити проблеми при створенні в майбутньому власної сім'ї та у вихованні дітей.

Отже, щоб зберегти сім'ю як первинний інститут виховання, слід невідкладно звернути увагу на рівень батьківської компетентності у суспільстві. Адже засвоєні ролі дитиною сьогодні, будуть активно втілюватися у її сім'ї. Необхідність соціально-педагогічної роботи з сім'єю має стати прерогативою провадження державної політики щодо сімейного благоустрою. Формування нового підходу щодо виховання та розвитку дитини, який буде відповідати реаліям та вимогам суспільства, можливе шляхом ґрунтовного підходу до реалізації батьківських та материнських функцій – не лише поділу обов'язків, а й набуття взаємин надання підтримки один одному.

2.3. Соціально-психологічні особливості виконання батьківської та материнської функцій у сучасній сім'ї

Сучасні соціальні стереотипи вагомо занижують значущість батьківського виховання у становленні особистості дитини. Але психологами та педагогами давно доведено, що мати відповідає за внутрішню гармонію емоційного стану, а батько – за емоційну незалежність особистості. Одним з найбільш значущих життєвих завдань чоловіка, пов'язаних зі шлюбом і сім'єю, є батьківство. Реалізація чоловіка в якості батька великою мірою визначає його суб'єктивне благополуччя та відчуття повноти життя.

Існують різні погляди на проблематику батьківства. Більшість авторів висвітлює батьківство, як вроджене почуття, котре схиляє чоловіка вступати у відносини з дитиною зі співчуттєвою відповідальністю (І. С. Кон, Р. В. Овчарова). Ряд дослідників стверджують, що батьківство являється важливою

умовою розвитку дитини та особистості самого батька, батько впливає на статеву-рольову ідентифікацію (З. Фрейд), інтелектуальний розвиток (Р. Бернс, Б. И. Кочубей), емоційно-особистісну сферу дитини (О. О. Смірнова).

Поняття батьківства – культурно-історичний феномен. Концепція батьківства змінювалася протягом усього періоду розвитку людства. Спочатку ідеальним образом колоніального європейського батька був образ суворого патріарха. Потім ідеальним був образ батька-годувальника. Пізніше – це привітний тато, приятель і зразок для наслідування. Сьогодні ідеальним образом батька вважається такий, який однаково розділяє з партнеркою турботу про дітей.

Складність дослідження психологічних основ батьківства, на відміну від материнських інстинктів, полягає у сприйнятті його як соціально сформованого феномену. А відтак, становлення батьківських почуттів має суто індивідуальний відбиток, який ґрунтується на особистості, суспільних стереотипах, вихованні та внутрішньосімейних відносинах самої людини. Таким чином, формування батьківства починається в батьківській родині і задовго до появи власних дітей. Прояв батьківства залежить від індивідуально-типологічних і особистісних особливостей вихователів, а також від соціально-психологічних характеристик батьківської і власної родини, що формується. Якщо хлопець у своїй поведінці опирається на готову модель батьківської поведінки, то у результаті його поведінка і психіка стають більш стабільними, ніж у осіб, які не мали такого досвіду. [34, 28].

Ю. В. Борисенко визначає фактори, які впливають на становлення батьківства та класифікує їх на чотири групи. До першої групи автор відносить фактори, пов'язані із взаєминами у подружній діаді. До другої групи відносяться фактори, пов'язані із впливом матері дитини на становлення чоловіка в ролі батька. Третя група включає фактори середовища. Четверта група – фактори, пов'язані з особистістю самої дитини – стать, вік, індивідуально-психологічні особливості [9, 48].

Взагалі, феномен батьківства можна розглядати з погляду реалізації виховної функції або особистісної самореалізації чоловіка. Ці два аспекти глибоко пов'язані між собою, адже процес становлення чоловіка включає стадію батьківства, а ефективне виконання ролі батька можливе за умови особистісної зрілості індивіду.

Коли чоловік не готовий до батьківської ролі, психологам відомі ситуації патернальної депривації (тобто ситуації «позбавлення батька», де батько хоча присутній фізично, але у виховному процесі не приймає участь. У таких сім'ях, звичайно, спостерігається інверсія ролей – суворий авторитет найчастіше представляє мати. У результаті домінування матері і відчуження батька порушується позитивна ідентифікація дитини з батьківськими моделями.

Внесок батька у виховання дитини залежить від багатьох факторів [34, 32]:

- рівня освіченості батька (чим більший рівень освіти, тим коло соціальних інтересів людини зростає, відповідно на сім'ю часу залишається менше);
- посада, яку обіймає батько (чоловік, який обіймає керівну посаду, зазвичай, мало уваги приділяє дітям);
- стереотипів та установок щодо виховної ролі чоловіка;
- професійної зайнятості матері;
- віку дитини (чим доросліша дитина, тим більше їй уваги приділяє батько);
- статі дитини (найчастіше хлопчикам чоловіки приділяють більше уваги).

До них можна віднести самооцінку чоловіка, чинник прийняття чи неприйняття ролі батька та оцінки себе як батька своєї дитини. Ці чинники формуються не лише на особистісному рівні, але й під впливом соціальної оцінки оточуючих, яка базується на прийнятих у певному суспільстві соціальних стереотипах щодо виконання батьківської ролі, вимогах, яких

належить дотримуватися для відповідності статусу справжнього чоловіка і батька.

Народження дитини, крім додаткового навантаження та відмови від повсякденного життя, надає додаткову сферу самоздійснення, особистісного зростання. Чи скористається чоловік цією можливістю – залежить від того, наскільки бажаною для нього була поява дитини, наскільки це є його вільним свідомим вибором та наскільки прийнята ним роль батька. Батьківство як почуття і рольова позиція чоловіка, спрямована на дитину, формується в процесі соціалізації під впливом наступних соціально-психологічних чинників [3, 58]:

- власний позитивний досвід спілкування зі своїм батьком чи з людиною, яка його заміняла (встановлено, що психологічна підготовка хлопчика до майбутньої ролі батька, що відбувається за умови емоційної близькості з власним батьком та конструктивних відносин з ним, забезпечує йому в майбутньому тісний емоційний контакт з власною дитиною, підвищуючи задоволеність батьківською роллю);
- активна емпатійна позиція стосовно вагітної дружини (готовність до розуміння її страхів, бажань, очікувань та побоювань; психологічна підтримка; розділення з нею відповідальності за її фізичний та психологічний стан, турбота про неї тощо);
- присутність при народженні дитини (психологічна підтримка дружини під час пологів; розуміння процесу народження дитини як спільної праці обох батьків; розуміння пологів як зустрічі з дитиною, а не як «суто жіночої справи», сповненої болю й крові тощо);
- перший емоційно-позитивний контакт з дитиною (відчуття задоволення собою, дружиною та дитиною; бачення в дитині окремої особистості; повага до її бажань і потреб);
- особисте бажання чоловіка бути батьком (свідоме бажання прийняти батьківську роль поєднана з усвідомленням власної відповідальності за

фізичний і психічний розвиток дитини та готовністю вкладати свої фізичні й психологічні сили і час задля благополуччя дитини тощо).

До перелічених чинників можна додати співпрацю з дружиною у процесі виховання дитини. Часто жінки заважають чоловікові реалізовуватися як батьку, не довіряючи йому, критикуючи, перебираючи на себе всі обов'язки стосовно виховання і розвитку дитини. Жінка має допомагати реалізовувати роль батька, адже психологи стверджують, що вона є набутою, на відміну від материнства. Коли ж чоловік отримує не підтримку, а зневіру в себе, він інстинктивно відходить від активної участі у вихованні дитини.

Поняття «материнський інстинкт» не слід сприймати однозначно і буквально. Материнство еволюціонує з розвитком людства. Цей термін розуміється як складний феномен, якому властиві фізіологічні механізми, еволюційна історія, загальнокультурні та індивідуальні особливості.

Зростання прагнень жінки до високого професійного статусу перешкоджають материнству, ускладнює становлення жінки як матері і розриває зв'язки між поколіннями, втрачаються традиційні способи передачі досвіду й формування материнсько-дитячої взаємодії.

Психологи стверджують, що здатність жінки бути «гармонійною матір'ю» залежить від готовності до материнства. У концепції С. Ю. Мещерякової [37, 116] основними складовими структури психологічної готовності до материнства є:

- особливості комунікативного досвіду, отриманого в дитинстві;
- переживання жінкою вагітності, у тому числі відношення до народженої дитини;
- орієнтація на стратегію виховання і догляду за дитиною.

Можна стверджувати, що материнство розглядається як специфічне особистісне утворення, що формується під впливом нероздільних біологічних і соціальних факторів з одного боку, має інстинктивну основу, а з іншого боку – виступає як результат суспільного виховання.

Д. Віннікот зауважує, що усвідомлення жінкою материнства формується на основі її досвіду взаємодії з власною матір'ю, в грі, у взаємодії з маленькими дітьми ще в дитинстві, а також у процесі власної вагітності та материнства. Наукою матері виступає її власний досвід дитинства [10, 12].

Деякі психологи звертають увагу на те, що дівчина ніколи не стане гарною матір'ю, якщо не буде любити свою майбутню дитину ще з дитинства. Найбільш важливими факторами, що свідчать про характер переживання жінкою своєї вагітності, є бажаність або небажаність дитини й особливості протікання вагітності. Найбільш сприятливі для майбутнього материнського поводження бажаність дитини, наявність суб'єктного відношення матері до ще ненародженої дитини, що виявляється в любові до неї, уявної чи вербальної адресності, прагненні інтерпретувати рухи плоду як акти спілкування. Установки жінки на стратегію виховання також свідчать про перевагу суб'єктного чи об'єктного ставлення до дитини.

Г. Г. Філіппова, досліджуючи психологічні фактори порушення материнства, розглядала психологічну готовність до материнства як провідний фактор адаптації до вагітності й материнства [35, 36]. Як складові психологічної готовності до материнства були виділені: цінність майбутньої дитини; цінність себе як матері; материнська компетентність.

Материнство може виступати як інстинктивне або усвідомлене. Усвідомленим воно є тоді, коли народження дитини для жінки є обдуманим та бажаним вчинком, свідомим актом вибору життєвих пріоритетів. Інстинктивне – коли поява дитини значною мірою є результатом несподіваним і є швидше прикритим, ніж бажаним варіантом розвитку подій для самої жінки.

С. С. Жигалін визначає психологічну готовність до материнства як специфічне особистісне утворення, що включає в себе три блоки готовності: потребово-мотиваційний блок; когнітивно-операційний блок і блок соціально-особистісної готовності до материнства [18, 167].

Рівень цінності материнства для жінки визначається рівнем цінності дитини. Філіппова Г. Г. виділяє чотири основні типи цінності дитини [35, 28]:

- емоційна (основний зміст взаємодії з дитиною - позитивно-емоційні переживання матері);
- підвищено-емоційна (з варіантами: афективна, ейфорична або концентрація на дитині всієї потреби в емоційній прихильності при відсутності інших об'єктів емоційної прихильності в матері);
- заміна самотійної цінності дитини на цінності із соціально-комфортної сфери (дитина – як засіб для досягнення інших цінностей: підвищення соціального й сімейного статусу матері, порятунк від страху самотності в майбутньому, рідше – як джерело благ тощо);
- повна відсутність цінності.

Мотивації народження дитини для кожної жінки залежать від різних індивідуальних обставин: прагнення продовжити свій рід, досягти бажаного соціального статусу, реалізація можливостей, інтерес та любов до дітей.

Після мотиваційних установок та переживання вагітності, розглядається взаємодія з власною дитиною, що є надзвичайно складним етапом. У психології материнства вчені виділяють: стадію ухвалення рішення про збереження вагітності, період вагітності до першого ворухіння плоду, період після ворухіння, пологи, післяпологовий період.

Щодо розвитку материнської сфери поведінки Г. Г. Філіпова виділяє дев'ять періодів [35, 30]:

1. Ідентифікація вагітності. Цей період безпосередньо пов'язаний з усвідомленням факту вагітності. Підозра на вагітність провокує переживання. До підтвердження ці переживання завжди носять характер занепокоєння, причиною занепокоєння може бути страх настання її, або навпаки. В. І. Брутман виділив психологічні феномени, які виникають у жінки в зв'язку з небажаною вагітністю: атіофоріогнозію (це стан, який характеризується «витісненням» із свідомості соматичних та психологічних проявів вагітності) та тіофоріопатію (некомпенсоване почуття загрози, що насувається, яке пов'язане з соціальними наслідками вагітності) [31, 75.]. Варто сказати, що переживання ідентифікації вагітності віддзеркалює «стартовий» зміст материнської сфери.

2. Період до початку відчуттів ворухіння плоду. Цей період характеризується появою симптоматики вагітності, змінами в емоційному стані. Фізіологічною основою цих змін є гормональна перебудова організму жінки.

3. Поява та стабілізація відчуттів ворухіння плоду. Супроводжується хвилюючими відчуттями причетності. Цей період є найбільш сприятливим щодо фізичного та емоційного самопочуття матері. Рух плоду дозволяє конкретизувати образ дитини.

4. Сьомий і восьмий місяці вагітності. Третій триместр вагітності, як з медичної, так і з психологічної точки зору, вважається досить складним. Крім погіршення самопочуття, знижується інтерес до всього, що не пов'язане з дитиною.

5. Передпологовий період. Жінка найбільш адекватно, порівняно з іншими періодами, оцінює свої можливості та уявлення про дитину і свої майбутні дії стосовно немовля.

6. Пологи та післяпологовий період.

7. Новонародженість. У цей період мати та немовля завжди відносно строго ізолюються від зовнішнього світу та контактів з іншими людьми.

8. Сумісно-роздільна діяльність матері та дитини. На даному етапі жінка вже виділила стилі власного емоційного супроводу та взаємовідносин з дитиною.

9. Виникнення інтересу до дитини як до особистості. Перше півріччя другого року для дитини вважається сенситивним для зміни форми прив'язаності.

Повноцінне материнство передбачає не лише гармонійні взаємовідносини з дитиною, а й збереження прихильності до батька дитини. Жінка повинна залучати діяльність чоловіка до виховання дитини, розвивати його роль та становлення образу батька.

Таким чином, становлення батьківської ролі залежить не лише від особистісного розвитку, суспільних стереотипів, а також від особливостей подружніх взаємин, очікування дружиною свого чоловіка як батька. Вплив ролі

матері на батьківство має свою специфіку, адже мати стає або партнером, або перешкодою у становленні дитячо-батьківських взаємостосунків. Так, успішність шлюбу є підтримуючим чинником батьківства, яке безпосередньо залежить від подружніх взаємин. Це пов'язано з тим, що очікування і якості стандартів, які визначають належну поведінку для батька, менш визначені, ніж для матері, адже складовими готовності жінки до виконання обов'язків ролі матері є: цінність майбутньої дитини, бажання та готовність народжувати, ідентифікація себе як матері, материнська компетентність, яка формується під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Внутрішніми чинниками виступають умови, які склалися до вагітності, куди відноситься і її взаємодія з матір'ю, фізіологічне здоров'я тощо. До зовнішніх факторів відносять: суспільні норми та вимоги стосовно обов'язків матері, наявність соціальних служб з підготовки жінок до ролі матері, чинників формування усвідомленого материнства.

РОЗДІЛ II МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

3.1. Особливості формування засад відповідального батьківства як соціальної технології

Сімейне середовище виконує ряд функцій, які мають комплексний характер. Недоліки однієї з них можуть викликати розлад системи благополучної соціалізації особистості. Проблемою занепаду батьківських функцій вважається недостатній фінансовий рівень сім'ї. Але не завжди це є основним або єдиним чинником такого становлення батьківсько-дитячих взаємин. Переворот функціонування суспільства в області виробництва, технічний прогрес та інші соціальні явища спричинили зміну традиційних цінностей та поглядів на життя пересічного громадянина. Сім'я все частіше постає перепорою на шляху до самореалізації. Замість взаємообміну внутрішніми ресурсами сімейного середовища відбувається ігнорування духовних потреб її членів. Якщо такий стан для дорослих членів сім'ї супроводжується постійними конфліктними ситуаціями та розчаруванням в особистісному житті, невдоволеність дитини взаєминами з батьками підштовхує її до самоствердження за межами сім'ї.

Часто батьківську любов та турботу підлітки, які постійно потерпали від психологічно напружених ситуацій вдома, замінюють алкоголем та наркотиками. Актуальними проблемами сім'ї сьогодні є відсутність єдиної стратегії, послідовності та наступності виховання дітей у сім'ї, недостатня підготовленість батьків до цього виду діяльності, нерозуміння самоцінності й унікальності кожної дитини, нездатність батьків прогнозувати наслідки виховання. Небажання і невміння аналізувати свої вчинки і життя взагалі, відповідати за них – така тенденція руйнівна не тільки для дорослих. Батьки,

які не замислюються над метою, концепцією, стратегією і тактикою виховання своїх дітей, завдають їм непоправної шкоди.

Вже неодноразово у Верховній раді проходили слухання на тему «Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення», на яких зазначається кризовий стан інституту шлюбу. Україна являється лідером за падінням народжуваності та кількістю розлучень, не дивлячись на те, що кількість зареєстрованих шлюбів з кожним роком все меншає. Ростає кількість самотніх матерів [19]. Крім зазначеного, стає все більше конфліктних та дезорганізованих сімей з несприятливим психологічним кліматом.

Становище сімейного інституту в Україні потребує невідкладної реабілітації з метою запобігання повної втрати цінності первинного інституту соціалізації. Світовий досвід, в тому числі Швеції, показує: дезорганізована сім'я викликає розпад та повне ігнорування суспільних норм, що може призвести до суспільної аномії.

Існує ряд соціально-економічних та психолого-педагогічних державних програм, направлених на розвиток та навчання сімей. Але недоліком є недостатня комплексність та систематичність, що не дає помітних ефективних результатів. Тому сьогодні постають питання про необхідність формування у молоді навичок усвідомленого батьківства та підготовки до виконання складних рольових функцій чоловіка і жінки, батька і матері. Усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків між собою, іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якої є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини на всіх етапах її життя.

Нажаль, усвідомлене батьківство – одна з найбільш складних та малорозроблених галузей сучасної науки. Відповідальність за дитину – елемент усвідомленого батьківства. Однак відповідальність можлива лише за умови чіткого уявлення про поставлені цілі, розумінні мотивів та усвідомленому змісту своїх намірів та діяльності.

Для того, щоб запропонувати спосіб формування усвідомленого батьківства як соціальної технології, необхідно розглянути сутність, зміст та структуру поняття «соціальна технологія».

М. Марков пропонує розглядати технологію соціальної діяльності у двох аспектах: «як систему знань про організацію діяльності, пов'язану з виконанням етапів, операцій, методів, дій тощо з формування суспільних явищ, і як технологізацію цих знань у процесі діяльності, яка виражається в трудових діях людей, що відповідають вимогам конкретних, специфічних соціальних структур» [26, 57-58].

Схожої точки зору притримується В. І. Курбатов, який зазначає, що "соціальна технологія – це спосіб реалізації проекту впливу на предмет будь-якої діяльності, раціонально розділений на процедури та операції, спрямовані на підтримку соціальної системи в робочому стані або перетворення її у відповідності із заданими параметрами". Стає зрозумілим те, що соціальні технології – це перш за все процес цілеспрямованого впливу на соціальний об'єкт, обумовлений необхідністю отримання заданого результату і в цьому плані технологічність впливу наповнена такими поняттями як етапність, процедурність, операційність. Як явище соціальної практики вона являє собою комплекс прийомів, що забезпечують досягнення сприятливих умов життя людей, їхньої організованості, ефективної взаємодії, задоволення суспільного інтересу, який тією або іншою мірою відповідає вимогам соціального часу.

Якщо технологія – це сукупність способів та прийомів ефективної реалізації передбачених процесом дій, то характерною є наявність суб'єкта, який здійснює дії, та об'єкта, на який ці дії спрямовані, то технологія відповідає на запитання "як", "яким чином" практично реалізувати процес. Створивши модель впровадження відповідального батьківства як соціальної технології (Додаток А), пропонуємо розглянути наступні суб'єкти впливу: діти; підлітки; жінки; молоді батьки; сім'ї.

Така модель забезпечує поетапний вплив, безупинне формування свідомого ставлення до сім'ї, реальних очікувань від шлюбу. На думку

Р. Овчарової, об'єктами формування відповідального батьківства виступають інституції на різних рівнях, такими чинниками є: макрочинники, мезочинники, мікрочинники та внутрішні чинники формування відповідального ставлення до батьківства. Макрочинники – засоби масової інформації (ЗМІ), твори культури та мистецтва – можуть як стимулювати розвиток відповідального ставлення до батьківства через просвітницькі програми, кінопродукцію, сприяючи отриманню інформації щодо батьківства, виникненню бажання стати батьками, виконувати батьківські обов'язки, так і обмежувати розвиток відповідального ставлення до батьківства через трансляцію телевізійної продукції, що пропагує цінності та спосіб життя, вільний від зобов'язань і сім'ї.

Мезочинниками виступають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, жіночі консультації при пологових будинках (для майбутніх батьків), недержавні організації, освітні заклади, які реалізують діяльність, спрямовану на підготовку молоді до батьківства, формування відповідального ставлення до нього.

Суб'єктами соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального ставлення до батьківства можуть виступати як соціальні інституції, так і окремі фахівці (соціальний педагог, соціальний працівник) – мікрорівень. Також до мікрочинників належать батьківська сім'я та найближче оточення дитини, які впливають на ставлення до батьківства дитини (майбутнього батька чи матері) в сім'ї. Виховання в батьківській сім'ї є взірцем, моделлю, яку в майбутньому діти будуть наслідувати. На думку Р. Овчарової, «подружжя сімейна система практично повністю наслідує батьківську сімейну систему» [29, 32].

Серед внутрішніх чинників, які слід також враховувати під час формування відповідального ставлення до батьківства, виділяють потребу в дітях, репродуктивну установку, репродуктивні мотиви, індивідуально-особистісні властивості, цінності особистості та дітей, емоційну чуйність матері, ідентифікацію чоловіка з роллю батька, рівень розвитку батьківських навичок та відповідальності.

Проаналізувавши описані чинники, пропонуємо наступні об'єкти впливу формування відповідального батьківства як соціальної технології:

- батьківська сім'я;
- Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- заклади охорони здоров'я;
- освітні заклади;
- громадські організації;
- засоби масової інформації.

Сутність обраного способу полягає в послідовно операційному здійсненні соціальної діяльності: морально-правове виховання; психолого-педагогічна підготовка до сімейного життя та виховання дітей, розвиток репродуктивної установки. Відповідно, неможливо запровадити ефективне функціонування даної технології, якщо теоретичне підґрунтя не буде застосоване на практиці, адже головною умовою гармонійного розвитку особистості та відповідального ставлення до батьківства є досвід виховання у сім'ї.

Так як соціальна технологія має відповідати на запитання "як", "яким чином" практично реалізувати процес, запропоновано наступні методи впливу:

- Виховні уроки «Радісна сім'я» (Додаток Б).
- Факультативи «Рівний рівному» проводяться у вигляді факультативної, позакласної й позашкільної виховної роботи, роботи з батьками. Метою програми є підвищення рівня поінформованості й розширення знань підлітків і молоді про здоров'я, здоровий спосіб життя, формування у них відповідних цінностей і життєво важливих переконань, напрацювання необхідних практичних навичок відповідальної безпечної поведінки щодо свого життя і здоров'я, а також здоров'я і життя інших.
- Комплексна програма «Сприяння статеворольовому становленню молоді» (Додаток В) розрахована на вікову категорію від 13 до 17 років, це ті особи, які мають усвідомлювати важливість ролі статевих відносин у майбутньому житті. Для кращого засвоєння матеріалу і для зручності користування вправу групуються у чотири блоки, кожен з яких виносить

окреме питання статевого розвитку. Відповідно, робота розрахована на чотири зустрічі, кожна з яких буде закінчуватись підбиттям висновків проведених вправ та інформаційної роботи і розпочинатиметься з обговорення попереднього заняття.

Перший блок: стосується знайомства. У процесі цього етапу відбувається привітання, розповідь про себе кожного з учасників. Ознайомлення з правилами проведення тренінгу. Розширення сфери самосвідомості через самоспостереження та самоаналіз. Набуття адекватної гендерної ідентичності. На цьому етапі формуються і закріплюються навички спілкування і норми взаємодії.

Блок другий: пропонується розглянути питання гендерної соціалізації особистості та основи гендерної культури. Відбувається ознайомлення із соціально-психологічними механізмами становлення ролі жінки та чоловіка, розуміння повноцінності кожної особистості не залежно від статі, визначення рівня орієнтування на психологічні відмінності статей. Розглядається сутність основних понять в ході інформування. На цьому етапі відбувається формування навичок толерантного ставлення до оточуючих, зокрема – осіб протилежної статі. Заняття заключного етапу присвячені вдосконаленню оцінки своїх реальних сил і можливостей, більш глибокому самопізнанню.

Блок третій: присвячений статевому вихованню підлітків. Завданням цього етапу є: поповнити знання про статевий розвиток хлопчиків та дівчаток, особливості організму, ознайомитися з біологічними та емоційними основами статевого акту, розглянути зміст основних понять стосовно даної теми. Допомогти усвідомити власне ставлення до представників своєї та протилежної статі та сформувати розуміння сексуальних взаємин у побудові майбутнього.

Четвертий блок: стосується самопізнання. Цей етап є заключним, основна робота направлена на розробку стратегічних планів на майбутнє. Вправи мають допомогти закласти основу для подальшої внутрішньої роботи учасників тренінгу на шляху особистісного зростання шляхом визначення власних бажань та перспективи їх реалізації. Заняття заключного етапу присвячені

вдосконаленню оцінки своїх реальних сил і можливостей, більш глибокому самопізнанню.

Отже, реалізація комплексної програми ставить за мету сприяти формуванню у юнаків та дівчат неупередженого ставлення до можливостей та статусу людини без огляду на її стать, орієнтувати молодь на сімейні цінності, партнерство статей в сімейній та суспільній сферах життєдіяльності, сприяти розвитку навичок самопрезентації, проаналізувати особливості спілкування осіб жіночої та чоловічої статі.

- Тренінговий курс «Батьківство в радість» розроблений у відповідності до сутнісних та структурних характеристик відповідального ставлення до батьківства. Метою тренінгу являється: ознайомлення учасників із сучасними поглядами на батьківство та сприяння формування відповідального ставлення до батьківства у молодих подружжів. Соціально-педагогічна робота з формування відповідального ставлення до батьківства передбачає діяльність із створення та реалізації соціально-педагогічних умов, що сприяють: встановленню взаємодії між фахівцями державних і громадських організацій, соціальних та медичних закладів, яка забезпечує комплексний інформаційно-практичний вплив на формування відповідального ставлення до батьківства у молодих подружжів; урахуванню специфіки організації навчання молодих подружжів; розробці програми формування відповідального ставлення до батьківства, метою якої є прийняття цінності батьківства через мотивацію до удосконалення знань та вмінь, засвоєння системи знань, формування позицій щодо відповідального ставлення до батьківства та опанування відповідних вмінь на основі глибоких знань; реалізації програми формування відповідального ставлення до батьківства шляхом використання інтерактивних форм та методів (тренінг, рольові ігри, арт-терапія, дискусії, метод проблемних ситуацій, відеолекторій тощо).

- Батьківське навчання проводиться у наступних формах: лекції, індивідуальні бесіди, консультації, телефонна служба довіри, педагогічні практикуми з роботою конкретних педагогічних ситуацій, тренінги [3, 15-26].

- Групи самодопомоги. Сутність даної роботи полягає у добровільних зустрічах з метою обміну досвідом сімейного виховання, демонстрації передового досвіду.

Отже, можна констатувати, що соціальна технологія — це своєрідний механізм сполучення знань з умовами їх реалізації. Саме через технологізацію знань соціально виявляється ставлення людей до організації їхньої діяльності, спрямованої на реалізацію поставлених завдань і цілей. Предметом технологізації будь-якого явища має бути соціальний процес – це явище взаємодії людей, які здійснювані у соціальному просторі. Предметом впровадження відповідального батьківства у вигляді соціальної технології є соціалізація особистості як засвоєння індивідом суспільного досвіду.

Етап формулювання мети є по суті визначальним у процесі впровадження соціальної технології. Постановка мети характеризує досягнення певного результату за умов наступних вимог:

- добре сформульована мета визначається в позитивних намірах і позитивних характеристиках;
- сформульована мета практично досяжна;
- ціль є необхідною як така у своїх основних параметрах і всіх її наслідках;
- сформульована мета припускає процедуру перевірки;
- коректно сформульована ціль припускає розмаїтість засобів її досягнення.

Відповідно до зазначених вимог, метою нашої діяльності є сформованість відповідального ставлення до батьківства шляхом досягнення: однозначності моральних цінностей; виховання гендерної культури; психологічного та репродуктивного здоров'я населення.

Отже, суспільство і держава, споглядаючи на стан, у якому знаходиться сімейний інститут виховання, вже усвідомили потребу у формуванні відповідального ставлення до створення сім'ї, народження та виховання дитини. Сьогоднішній стан сімейних взаємовідносин є майбутньою моделлю

функціонування суспільства в цілому. Відповідальне батьківство як соціальна технологія вимагає комплексного та систематичного характеру, тоді вона зможе формувати оптимально функціональні сім'ї.

Ефективна робота вимагає тісної співпраці та обміну досвідом закладів освіти, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інституцій сфери охорони здоров'я, забезпечення працівників зазначених установ сучасними психолого-педагогічними знаннями, методичними вміннями та технологіями для виконання роботи з формування навичок усвідомленого батьківства. Таким чином можна виховати свідомі особистості, які є потенційними батьками.

3.2. Методика проведення уроку-презентації «Радісна сім'я»

Відповідальне батьківство як соціальна технологія включає різнопланову направленість роботи стосовно формування усвідомленого ставлення до сім'ї. Формування відповідальності відбувається у декілька етапів: спочатку сім'я та суспільство створюють умови, висувують вимоги, які особистість повинна виконувати (при цьому її дії знаходяться під постійним контролем); а згодом, коли людина засвоїла суспільно прийняті обов'язки та вимоги, – у неї відбувається перехід від інстанцій зовнішнього контролю до самоконтролю у виконанні батьківських обов'язків.

Формування уявлень про створення майбутньої родини та батьківство є важливою складовою процесу становлення сучасної сім'ї і повинно носити цілеспрямований характер. У 1984 році в школах у старших класах був введений новий предмет "Етика і психологія сімейного життя", але він не зміг досягти поставленої мети, яка полягала в формуванні у старшокласників потреби в створенні сім'ї, готовності до майбутнього батьківства, до вступу в шлюб, уміння правильно будувати сімейні відносини і виховувати майбутніх дітей. Однак практика показує, що все-таки доцільно було б зберегти у школі курс «Етика і психологія сімейного життя». При цьому необхідно удосконалювати зміст і методику навчання школярів основами психології

сімейного життя, враховуючи вікові інтереси і особливості цього періоду, зокрема міжособистісні взаємовідносини і статево-рольову поведінку в юнацькому віці.

Узагальнення різних наукових позицій показало, що для юнацького віку характерна спрямованість на засвоєння норм взаємовідносин, активна соціалізація особистості в спілкуванні. Саме тому соціально-педагогічне навчання має носити комплексний та систематичний характер. Виховання стосовно відповідального ставлення до створення сім'ї матиме малоефективний характер, якщо до старшого підліткового віку у свідомості особистості склалося нігілістичне ставлення до цінностей власної сім'ї. Починаючи з молодшого підліткового віку, необхідно прививати базову систему цінностей, адже даний період характеризується активним засвоєнням норм, які ще не входять у протиріччя з усталеними поглядами. Цей вік є сприятливим для розвитку відповідальності, самостійності та самовизначення. Не слід нехтувати переломними моментами нормативних криз, коли дитину необхідно не лише навчати, а допомагати у самовизначенні. Криза переходу до пубертатного віку характеризується особливостями внутрішньої логіки розвитку [21, 231]. Дітям саме такого віку пропонуємо ввести навчальний курс «Радісна сім'я», представляючи один із варіантів реалізації зазначених цілей. Якщо в молодших класах такі уроки носять творчий, розважальний характер, то в 5-му класі доречним буде додати інформаційно-діагностичний характер, з метою визначення виховного потенціалу та емоційної атмосфери сім'ї, а також формування важливості значення сторони сімейних відносин та правильних поглядів на взаємини між статями. Надалі цей курс має удосконалюватись сприянням статево-рольового становлення старшокласників. Таким чином доповнення та удосконалення навчального курсу забезпечить комплексність та систематичність впливу на формування відповідального ставлення до сімейних відносин.

Звертаючись до моделі впровадження відповідального батьківства як соціальної технології (Додаток А) у шкільному середовищі, крім соціально-

педагогічної роботи стосовно створення власної сім'ї, необхідно залучати тематичні виховні години, направлені на школярів молодшого підліткового віку.

Очікувані результати інтеграції школи й родини в сучасних умовах:

- створення багаторівневої системи формування, розвитку і реалізації психолого-педагогічних послуг родині у сфері навчально-освітньої підтримки;
- формування системи надання психолого-педагогічної, інформаційно-правової, навчально-освітньої, методичної та організаційної допомоги родині;
- підвищення престижу родини та її соціально-психологічної культури;
- зміцнення родинних стосунків.

Запропонований урок-презентація «Радісна сім'я» (Додаток Б), носить соціально-педагогічний напрямок роботи. Урок-презентація дозволяє активізувати навчальний процес. Наочні приклади широко сприймаються та запам'ятовуються у свідомості особистості. Такий метод є новим видом технології навчання, знайшов своє широке застосування у роботі викладачів, педагогів та тренерів.

Урок містить тематичні вправи, ігри та методики дослідження, що дозволяє оцінити наявний стан сімейних стосунків та спрямованість дітей. Завдання виховної години передбачає: створити емоційно сприятливий клімат у групі; дати поняття про щасливу сім'ю; виховувати повагу до членів сім'ї, історії, традицій своєї сім'ї; звернути увагу підлітків на позитивну роль сім'ї в їхньому житті; сформулювати в групі переконання в тому, що кожна людина унікальна й неповторна; що людство складається з двох половинок, які різні, але рівні; проаналізувати особливості спілкування осіб жіночої та чоловічої статі; усвідомлення своєї неповторності й потреби світові.

Вправа «Моє улюблене ім'я» спрямована на знайомство, створення емоційно довірливих відносин, знімає напругу та налаштовує на творчий процес. Позитивним моментом є активна участь всіх присутніх. Такий метод

знайомства можна використовувати у вже сформованому колективі задля створення емоційно сприятливого клімату.

На початку вироблені правила допомагають комфортно і плідно співпрацювати у групі. Можна виокремити наступні правила: - добровільність (добровільна активність, право промовчати); гендерна рівність; позитивність; толерантність; не давати оцінок; лаконічність; доброзичливість; правило піднятої руки; персоніфікація (“Я-повідомлення”) тощо. Такі правила дозволять активувати свідому цілеспрямовану діяльність особистості по вдосконаленню етики власного спілкування та перенесення їх у повсякденне життя.

Міні-лекції стосовно сім’ї, її ролі у житті людини, будуть більш ефективними, якщо залучити художні, літературні твори, відеоролики тощо. А саме обговорення закінчити висловлюванням думок учасників, наприклад, вправа «Асоціативний куш» дозволить не лише підбити підсумки, а і наочно їх проілюструвати.

Вправа «Родинний альбом» носить характер проєктивної методики «Малюнок сім’ї». Проєктивні методики представляють собою тестовий матеріал, який організований особливим чином і використовується для дослідження особистості, або окремих її сторін. В основі дії даних методів лежить механізм проєкції, що вперше був досліджений З. Фрейдом і описаний як процес приписування своїх відчуттів, бажань, що є неприйнятним для людини, об’єкту, що знаходиться в зовнішньому середовищі. Історично використання методики «Малюнок сім’ї» пов’язане із загальним розвитком проєктивної психології. Вважають, що ідея використання малюнка сім’ї для діагностики сімейних відносин виникла у ряді дослідників, серед яких згадують роботи В. Вульфа, В. Хьюлса, І. Маньківського, М. Поро, Л. Кормана та інших. Сьогодні відома модифікація Р. Бернса і С. Кауфмана - «Кінетичний малюнок сім’ї». Проєктивна методика «Малюнок сім’ї» є поліфункціональною. Ми ж використовуємо її з метою вивчення структури сім’ї, особливостей взаємин між членами сім’ї («родина очима дитини»).

«Малюнок сім'ї» являє собою вивчення продуктів творчості та відноситься до експресивної групи методик. Мета застосування проєктивної методики: виявлення особливостей внутрішньосімейних відносин. Предметом інтерпретації є малюнок, який малює досліджуваний. На основі виконаного зображення існує можливість оцінити особливості сприйняття і переживання дитиною стосунків у сім'ї.

Методики «Сніжинка», «Мій всесвіт» та «Привітання» сприяють усвідомленню учасниками своїх можливостей, здібностей, виробленню вмінь аналізувати власну особистість. Вправи дозволяють сформулювати розуміння повноцінності кожної особистості незалежно від статі, переконання у тому, що кожна людина унікальна і неповторна, що всі є різними, але рівними, кожен має право на власну думку.

Складання психологічних портретів «гарної матері»/ «гарного батька», «ідеальної дівчини»/ «ідеального чоловіка» власне дозволяє визначити уявлення дітей про материнство/батьківство, про детермінації цих уявлень наявним стереотипам. Проведення даної методики з дітьми молодшого підліткового віку дозволяє активувати самовизначення, порівнюючи ідеальний образ з власним, проаналізувати образ батька, сформованого у свідомості особистості.

У цьому дослідженні вивчається роль сім'ї та суспільства у формуванні уявлень школярів про ідеальні образи батька та матері. Впровадження даної методики з групою старших школярів має значення в процесі побудови власної молоді сім'ї, враховуючи реальні вподобання, позитивний та негативний досвід батьківської сім'ї. Додатковим є виокремлення основних рис у вихованні хлопчиків та дівчаток.

Передбачається використання методики групових та індивідуальних форм роботи. Хід роботи складається з 4-х етапів:

Етап 1. Складання психологічних портретів «гарної матері»/ «гарного батька» і «ідеальної жінки»/ «ідеального чоловіка».

Етап 2. Складання власного психологічного портрета.

Етап 3. Виокремлення важливих рис у вихованні дівчат та хлопчиків.

Етап 4. Зіставлення складених портретів та обговорення отриманих результатів.

Завдання чотирьох етапів полягає в тому, щоб визначити, як характер наявних у підлітків уявлень про жіночність і мужність впливає на їхні уявлення про материнство і батьківство.

Таким чином, відповідальне батьківство як соціальна технологія має включати морально-правове виховання, статево-рольове становлення, психолого-педагогічну підготовку та досвід виховання у власній сім'ї. Сім'я завжди відігравала та відіграє величезну роль у системі виховання, але не слід нехтувати соціалізацією дітей в інститутах навчальних закладів. Саме тому ми звертаємо увагу на підвищення виховного потенціалу школи, пропонуючи програму виховних уроків «Радісна сім'я».

3.3. Застосування психологічних методів для дослідження стану сімейних відносин

Урок-презентація «Радісна сім'я» є формою досягнення мети соціальної технології: формування відповідального ставлення до сімейних відносин та батьківства. Запропоноване заняття носить форму соціально-психологічного тренінгу, воно спрямоване на підвищення престижу родини та її соціально-психологічної культури. При плануванні групового заняття я спиралася на базові елементи позитивної психотерапії та дотримувалася загальноприйнятих принципів: побудова уроку за зразком рішення творчої задачі, опора на соціальний інтелект як інтегруючий фактор у структурі особистості, не оцінювання та активність, співтворча позиція ведучого. Ведучий у процесі проведення вправ повинен забезпечувати постійну рефлексію групового процесу, використовуючи наступні питання: Який настрій переважав? Які труднощі виникли під час виконання завдання? Що заважало? тощо.

Запропоноване заняття було проведено в Комунальному закладі освіти "Навчально-виховний комплекс №144 "спеціалізована школа з поглибленим

вивченням івриту, історії єврейського народу, єврейських традицій - дошкільний навчальний заклад (дитячий садок)" Дніпровської міської ради серед учнів 5-го класу (вік сягає 12-13 років), кількість учнів на занятті становила 23 особи, серед яких: 12 хлопчиків та 11 дівчаток.

На початку заняття знайомимо учасників з основними принципами уроку: «тут» і «зараз», персоніфікація («Я-повідомлення»), добровільність (добровільна активність, право промовчати), гендерна рівність, позитивність, толерантність, не давати оцінок, лаконічність, доброзичливість, правило піднятої руки та ін.

Урок-презентація «Радісна сім'я» реалізується у кілька етапів:

1. Встановлення контакту – передбачалося створення взаємної довіри, позитивної мотивації та психологічного контакту з учнями;
2. Пояснення проблеми та інформування – надання інформації про роль і значення сім'ї в житті людини, визначення асоціацій зі словами родина, сім'я. Аналіз особливостей спілкування осіб жіночої та чоловічої статі, усвідомлення неповторності та значущості кожної людини;
3. Дослідницький – визначення у дітей уявлень про материнство та батьківство, виокремлення важливих рис у вихованні дівчат та хлопчиків.

Розглянемо більш докладно кожен етап уроку, спрямованого на реалізацію соціальної технології формування відповідального батьківства.

На першому етапі роботи з учнями (встановлення контакту) головним для нас було познайомитися з аудиторією та налаштувати учнів на активну взаємодію та творчий підхід до вирішення поставлених завдань. Для цього було використано вправу під назвою «Моє улюблене ім'я». Кожен з учасників отримав картку з написом «моє ім'я». Підлітки активно приймали участь, кожен пропонував свої варіанти.

На другому та третьому етапах роботи головним для нас було звернути увагу підлітків на позитивну роль сім'ї в їхньому житті. Для цього спочатку були використані такі форми і методи роботи як: міні-лекції, перегляд відеороликів, вправа «Асоціативний кущ». Результати були записані ведучим

стосовно асоціацій зі словом «сім'я», і вони наступні: мама, тато, брат, сестра, бабуся, дідусь, шлюб, родина, рідня, рід, любов, повага, щастя, затишок та 7-я.

Під час вправ «Сніжинка», «Мій всесвіт» та «Привітання» учні дійшли висновку, що дівчатка та хлопчики мають різні хобі, вподобання, стилі поведінки тощо, але не це робить будь-кого унікальним. Всі присутні погодилися з неповторністю кожного у класі та поза ним. Проаналізувавши картки, можна дійти до висновку, що більшість учнів завдячують у своєму житті сім'ї (її окремим членам) та вчителю. Найзаповітнішими мріями є: закінчити школу на відмінно, стати дружиною, отримати бажану професію, мати щасливу родину, будинок та авто.

Для дослідження структури сім'ї, особливостей взаємин між її членами використовуємо проєктивну методику «Родина очима дитини». Інтерпретуємо продукти творчості за кінетичними рисунками сім'ї (далі - КРС) Р. Бернса та С. Кауфмана [28, 20-21] та таблицею (Додаток Д) І. Фурманова, Н. Фурманової А. Аладьїна [2, 157 - 164], яка є зручною у використанні та дозволяє отримати кількісні результати.

Для проведення тесту необхідно мати аркуш білого паперу та олівець. Кольори є не обов'язковою складовою стосовно визначеної мети проведення методики.

Необхідно пояснити учням інструкцію виконання, оголосити тему малюнків, якщо у когось виникнуть запитання, то інструкцію слід пояснити індивідуально.

Для тесту КРС авторами розроблена система кількісної оцінки. Було виділено 5 симптомокомплексів, які утворюють відповідну кількість шкал: сприятлива сімейна ситуація, тривожність, почуття неповноцінності в сімейному середовищі, ворожість у сімейному середовищі (Додаток Е).

Кожна шкала має максимальну, середню та низьку кількість балів.

За результатами проведеного дослідження стосовно І шкали – Сприятлива сімейна ситуація, 6 учнів отримали низькі результати, 17 набрали високий та середній бал (Додаток Е).

Відносно Тривожності (Додаток Е), 2 учасників відзначаються високими результатами, що вказує на несприятливі сімейні відносини в даний момент, 3 – середній рівень, всі інші – низький.

ІІІ шкала – Почуття неповноцінності в сімейному середовищі – при проведенні проєктивної методики, 3 учня набрали високий бал, 8 отримали середні результати, 12 – низькі бали (Додаток Е).

По шкалі «Почуття неповноцінності у сімейному середовищі», 3 учні набрали середні результати, останні мають низькі бали (Додаток Е).

Відносно низький показник ворожості (шкала V), що не виявляє насильницьких нахилів у сімейному середовищі: 3 особи – середній результат, 20 – низький (Додаток Е).

Таким чином, отримані результати показують: тривожність та конфліктність відрізняються високими показниками наявності у підлітків, почуття ворожості та неповноцінності займають не останнє місце серед дітей у сімейному спілкуванні. Високими результатами відрізняється шкала «Сприятлива сімейна ситуація», яка показує відсутність серед опитуваних дітей з неблагополучних сімей. Наявна ситуація носить задовільний стан емоційних стосунків у сімейному середовищі, але позитивним моментом стало підвищення рівня батьківської компетентності в навчальних інститутах, про що зазначено в моделі впровадження відповідального батьківства як соціальної технології (Додаток А), приділення більшої уваги престижу гармонійних сімейних стосунків на виховних годинах, запровадження факультативу в старших класах загальноосвітніх шкіл, присвяченого проблемам материнства й батьківства («Азбука батьківства») та інших форм виховання відповідальності в учнів у навчальних закладах.

За результатами проведеної методики – складання психологічних портретів «гарної матері»/ «гарного батька», «ідеальної дівчини»/ «ідеального чоловіка» (Додатки Г і Г), було визначено, що серед важливих якостей власного психологічного портрету хлопчиків на першому місці – товариськість, далі

розум, турботливість, сміливість, впевненість у собі, наполегливість та ніжність, стриманість, сміливість, діловитість, довірливість, жорсткість.

Образ «ідеального хлопця», на думку підлітків володіє наступними якостями, що проранжирувані учнями за рівнем важливості: турботливість, розум, сміливість, впевненість у собі, ніжність, стриманість, відповідальність, діловитість, довірливість, практичність та товариськість, жорсткість.

Визначений образ «гарного батька» показує якості, які впливають на формування статевої ідентичності та форму поведінки в майбутній сім'ї. Турботливість являється визначальним фактором, після якого: розум, стриманість, ніжність, товариськість, відповідальність, впевненість у собі, діловитість, практичність та жорсткість.

У хлопчиків спостерігається досить високий рівень власної ідентифікації з образом «ідеального хлопця», який, в свою чергу, має меншу схожість проранжированих якостей з образом «гарного батька».

Важливими якостями для гарної матері на думку підлітків являються: турботливість, ніжність, впевненість у собі, довірливість, сміливість, діловитість, стриманість та відповідальність, розумність, товариськість, практичність, жорсткість. Це вказує на первинність позитивних загально особистісних якостей, незалежно від гендерної приналежності.

Образ «ідеальної дівчинки» зберігає ієрархію важливих якостей: ніжність, впевненість у собі, турботливість, товариськість, відповідальність, розумність, довірливість, практичність, стриманість, товариськість, а от діловитість і жорсткість мають бути менш притаманними особі жіночої статі на думку учнів.

Складаючи власний психологічний портрет, дівчатка першочергово відмітили притаманні їм якості, такі, як: товариськість, стриманість, ніжність та розумність. Сміливість, довірливість, впевненість у собі та турботливість займають другорядну роль, а також зазначили, що відповідальністю, наполегливістю, діловитістю та жорсткістю мають володіти чоловіки.

Проведена методика допомогла виявити в учнів молодшого підліткового віку уявлення про материнство та батьківство, а також детермінацію наявних суспільних уявлень щодо притаманних жіночих та чоловічих рис.

Можна стверджувати, що образ «ідеальної дівчини» наділений більш стереотипізованими рисами, котрі притаманні жіночій статі, у той час, коли у власному психологічному портреті дівчатка відмічали «товариськість», «розумність» та «сміливість» – риси, які при ранжируванні образу «ідеальної дівчини» займали другорядні, а то й останні місця. Тоді як образи «ідеальної дівчини та «гарної матері» наділені майже ідентичними рисами, які різняться в 2-3 ранги.

Таким чином, власна ідентифікація дівчаток з образом «ідеальної дівчини» має середній рівень, а от ідентифікації стосовно «ідеальної дівчини» та «гарної матері» знаходяться на високому рівні.

В результаті зіставлення образів «гарного батька» та «гарної матері» можна виявити, що схожість ідеальних батьків знаходиться на низькому ступені. Це дозволяє стверджувати, що гендерна ідентичність являється важливим компонентом становлення особистості в батьківській ролі, а також про те, що сучасна тенденція виховання у сім'ях досліджуваної групи розподіляється щодо материнського та батьківського впливу на дитину.

Я припускаю, що неузгодженість рис власного психологічного портрету та портрету «ідеальної дівчинки», коли у підлітків чоловічої статі якості виявилися неузгодженими, образи «ідеального хлопця» та «гарного батька», є наслідком відсутності гендерного підходу у педагогічній практиці та недостатньої уваги стосовно статево-рольового становлення у сімейному та шкільному середовищі. Адже надалі такі малозначущі риси можуть згубно впливати на уявлення підлітками спектру власних функцій і обов'язків у особистісному становленні та сім'ї.

Отже, рекомендація стосовно запровадження виховних уроків, присвячених проблемам материнства й батьківства («Азбука батьківства») та інших форм виховання відповідальності в учнів у навчальних закладах, має

включати також комплексну програму «Сприяння статево-рольовому становленню» та факультативи «Рівний рівному», що допоможе компенсувати наявні проблеми статево-рольового виховання. Вищезазначене підтверджує важливість комплексності моделі технології відповідального батьківства та необхідність інтеграції школи і родини в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

В ході дипломної роботи було визначено та вирішено наступні задачі.

1) Було визначено і розкрито поняття «відповідальне батьківство», а також «соціальна технологія». Відповідальне батьківство – це є усвідомлене батьківство, тобто взаємодія батьків між собою, іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якої є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини на всіх етапах її життя. Соціальна технологія — це своєрідний механізм сполучення знань з умовами їх реалізації. Саме через технологізацію знань соціально виявляється ставлення людей до організації їхньої діяльності, спрямованої на реалізацію поставлених завдань і цілей.

2) Використовуючи філософські та психологічні теорії були розглянуті світоглядні аспекти шлюбно-сімейних стосунків. На сьогодні виховання дитини є пріоритетом з метою забезпечення благоустрою майбутнього, участь у ньому мають приймати як мати, так і батько. Лише таким чином дитина буде відчувати себе повноцінною та гармонійно розвиватиметься, адаптуючись під умови сучасного буття.

3) Були визначені чинники становлення та особливості виконання батьківської та материнської функцій. Повноцінне виховання дитини можливе лише у сім'ї, де міжособистісні стосунки між батьками є гармонійними. Становлення батьківських почуттів має суто індивідуальний відбиток, який ґрунтується на особистості, суспільних стереотипах, вихованні та внутрішньосімейних відносинах самої людини. Таким чином, формування батьківства починається в батьківській родині і задовго до появи власних дітей.

4) Поліпшення знань молоді про соціально-психологічні процеси, що відбуваються при становленні і розвитку сім'ї, є однією з форм зміцнення майбутньої родини. Підготовка молодого покоління до створення сім'ї та усвідомленого батьківства – одне з важливих завдань соціально-економічного розвитку нашої країни. Впровадження соціальної технології відповідального батьківства є пріоритетним у реалізації соціальної політики держави, адже вона забезпечить систематичний характер, об'єднавши зусилля громадських та

державних структур таких як: ЦСССДМ, заклади охорони здоров'я, освітні заклади та засоби масової інформації.

Відповідальне батьківство як соціальна технологія має включати морально-правове виховання, статево-рольове становлення, психолого-педагогічну підготовку та досвід виховання у власній сім'ї.

5) Був розроблений урок-презентація «Радісна сім'я», який дозволяє активізувати навчальний процес та носить соціально-педагогічний напрямок роботи. Такий метод являється новим видом технології навчання, знайшов своє широке застосування у роботі викладачів, педагогів та тренерів. Урок містить тематичні вправи, ігри та методики дослідження, що дозволяє оцінити наявний стан сімейних стосунків та спрямованість дітей. Урок реалізувався у кілька етапів:

1. Встановлення контакту – передбачалося створення взаємної довіри, позитивної мотивації та психологічного контакту з учнями;

2. Пояснення проблеми та інформування – надання інформації про роль і значення сім'ї в житті людини, визначення асоціацій зі словами «родина», «сім'я». Аналіз особливостей спілкування осіб жіночої та чоловічої статі, усвідомлення неповторності та значущості кожної людини;

3. Дослідницький – визначення у дітей уявлень про материнство та батьківство, виокремлення важливих рис у вихованні дівчат та хлопчиків.

Результати проективної методики «Кінетичний рисунок сім'ї» Р. Бернса і С. Кауфмана, що проінтерпретовані за таблицею «Симптомокомплекси кінетичного рисунку сім'ї», показують наступні дані: тривожність та конфліктність відрізняються високими показниками наявності у підлітків, почуття ворожості та неповноцінності займають не останнє місце серед дітей у сімейному спілкуванні. Високими результатами відрізняється шкала «Сприятлива сімейна ситуація». Проведена методика складання психологічних портретів «гарної матері»/«гарного батька», «ідеальної дівчини»/«ідеального чоловіка» допомогла виявити в учнів молодшого підліткового віку уявлення

про материнство та батьківство, а також детермінацію наявних суспільних уявлень щодо притаманних жіночих та чоловічих рис.

б) Отже, організація подібного роду занять у шкільному середовищі забезпечить у вихованні орієнтацію на сімейні цінності, своєчасне виявлення та спростування хибних соціально-педагогічних установок учнівської молоді.

Результати досліджень показують необхідність впровадження соціальної технології відповідального батьківства. Така модель, як узагальнений інтегрований підхід до формування навиків усвідомленого батьківства, передбачає ще одну умову забезпечення комплексності впливу – це орієнтація на максимальну область об'єктів: діти, підлітки, жінки, молоді батьки та сім'ї.

Необхідно зазначити, що ефективність реалізації програм запропонованої соціальної технології можлива лише за умови тісної співпраці суб'єктів впливу та урахування потреб конкретних цільових груп клієнтів, адже формування нового підходу до виховання дитини має відповідати реаліям та вимогам суспільства

Тож соціально-педагогічна робота з формування відповідального ставлення до батьківства передбачає діяльність із створення та реалізації соціально-педагогічних умов, що сприяють: встановленню взаємодії між фахівцями державних і громадських організацій, соціальних, медичних та освітніх закладів, що забезпечує комплексний інформаційно-практичний вплив на формування відповідального ставлення до батьківства у молоді; урахуванню специфіки організації навчання; розробці програми формування відповідального ставлення до батьківства, метою якої є прийняття цінності батьківства через мотивацію до удосконалення знань та вмінь, формування позицій щодо відповідального ставлення до батьківства та опанування відповідних вмінь; реалізації програми формування відповідального батьківства шляхом використання інтерактивних форм та методів роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова, Г.С. Возрастная психология [Текст]: учеб. пособие для студентов вузов / Г.С. Абрамова. – М.: ИЦ Академия, 1998. – 672 с.
2. Алад'їн, А.А. Психологічна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування: Книга для психологів [Текст]: підруч. / А.А. Алад'їн, І.А. Фурманов, Н.В. Фурманова: - МН.: «ТЕСЕЙ», 1999. – 216 с.
3. Александро́ва, Т.М. Батьківська компетентність [Текст]: методич. посіб. / Т.М. Александро́ва, Д.Г. Кондратець: - К.: «К.І.С.», 2009. – 47 с.
4. Андрейко, А.В. Батьківство як психологічний феномен [Текст] / А.В. Андрейко // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 29. – С. 57–63.
5. Безпалько, О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях [Текст]: навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 134с.
6. Белогай, К.Н. Некоторые аспекты изучения гендерных различий в структуре родительского отношения [Текст] / К.Н. Белогай // Перинатальная психология и психология родительства. – М.: Издательство «Институт психологии РАН», 2004. – Вып. 2. – С. 31–49
7. Берн, Ш. Гендерная психология [Текст]: учеб. пособие. / Ш. Берн. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
8. Бернс, Р.С. Кінетичний малюнок сім'ї: введення в розуміння дітей через кінетичні малюнки [Текст]: підруч. / С.Р. Бернс, С.Х. Кауфман: - М.: Сенса, 2000. – 235 с.
9. Борисенко, Ю.В. Модель взаємосвязи факторов, которые определяют специфику родительства [Текст] / Ю.В. Борисенко Борисенко // Семейная психология и семейная терапия. СПб.: Речь, 2006. – Вып. 2. – С. 44 – 55
10. Винникот, Д.В. Маленькие дети и их матери [Текст]: монография. / Д.В. Винникот. – М.: Независимая фирма «Класс», 1998. – 80 с.
11. Глазунов С.В. Гендерна культурна дифузія у сучасному українському суспільстві // Вісн. Дніпропетр. ун-ту: Соціологія. Філософія. Політологія. - Д.: ДНУ, 2008. - Вип. 18. - С. 175 – 179.

12. Глазунов С.В. Сім'я як соціально-природний інститут: тенденції та причини трансформаційних процесів // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: науковий журнал. Вип. 2. – Д.: Вид-во ДНУ, 2011. – С.107 – 112.
13. Глазунов С.В. Проблеми досягнення гендерної збалансованості та відповідальності в шлюбно-сімейній сфері стаття Молодь в умовах нової соціальної перспективи: Матеріали УІІ Міжнародної наук.-практ. Конференції. - Житомир, 2006. Частина 1. – С. 159 - 160.
14. Гоббс, Т. Левіафан [Текст]: монографія. / Т. Гоббс. – К.: Дух і Література, 2000. – 119 с.
15. Гусак, Н.І. Інноваційні форми і методи орієнтації юнаків-старшокласників на створення повноцінної сім'ї [Текст] / Н.І. Гусак // Наукові записки кафедри педагогіки. – Х.: Основа, 2002. – Вип. 9. – С. 89 – 98.
16. Эриксон, Э. Идентичность: Юность и кризис [Текст]: монография. / Э. Эриксон. – М.: Прогресс, 1996. – 59 с.
17. Женщина. Гендер.Культура. [Текст]: монография. / отв. ред. З.А. Хоткина и др. – М.: МЦГИ, 1999. – 368 с.
18. Жигалин, С.С., Овчарова, Р.В. Родительская позиция как психологический феномен [Текст] / С.С. Жигалин, Р.В. Овчарова // Экономика, психология, бизнес. – Красноярск, 2004. – Вып. 2. – С. 166 – 182.
19. Клеменко, А.В. [Електронний ресурс] Україна стала лідером в Європі за кількістю розлучень – Режим доступу: <http://news-day.com.ua/ratings/2762/> - заголов. з екрана.
20. Клецина, И.С. Гендерная социализация [Текст]: учеб. пособие / И.С. Клецина. – СПб.: Издательство РГПУ им. А.И. Герцена, 1998. – 92 с.
21. Клімов, А.Е. Психологія професіонала [Текст]: монографія. / А.Е. Клімов. – М.: «Институт практической психологии», 1996. – 400 с.
22. Кон, И.С. Ребенок и общество [Текст]: монография. / И.С. Кон. – М.: ИЦ Академия, 2003. – 336 с.
23. Кравець, В.П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді [Текст]: монографія. / В.П. Кравець. – К.: Київська правда, 2000. – 688 с.

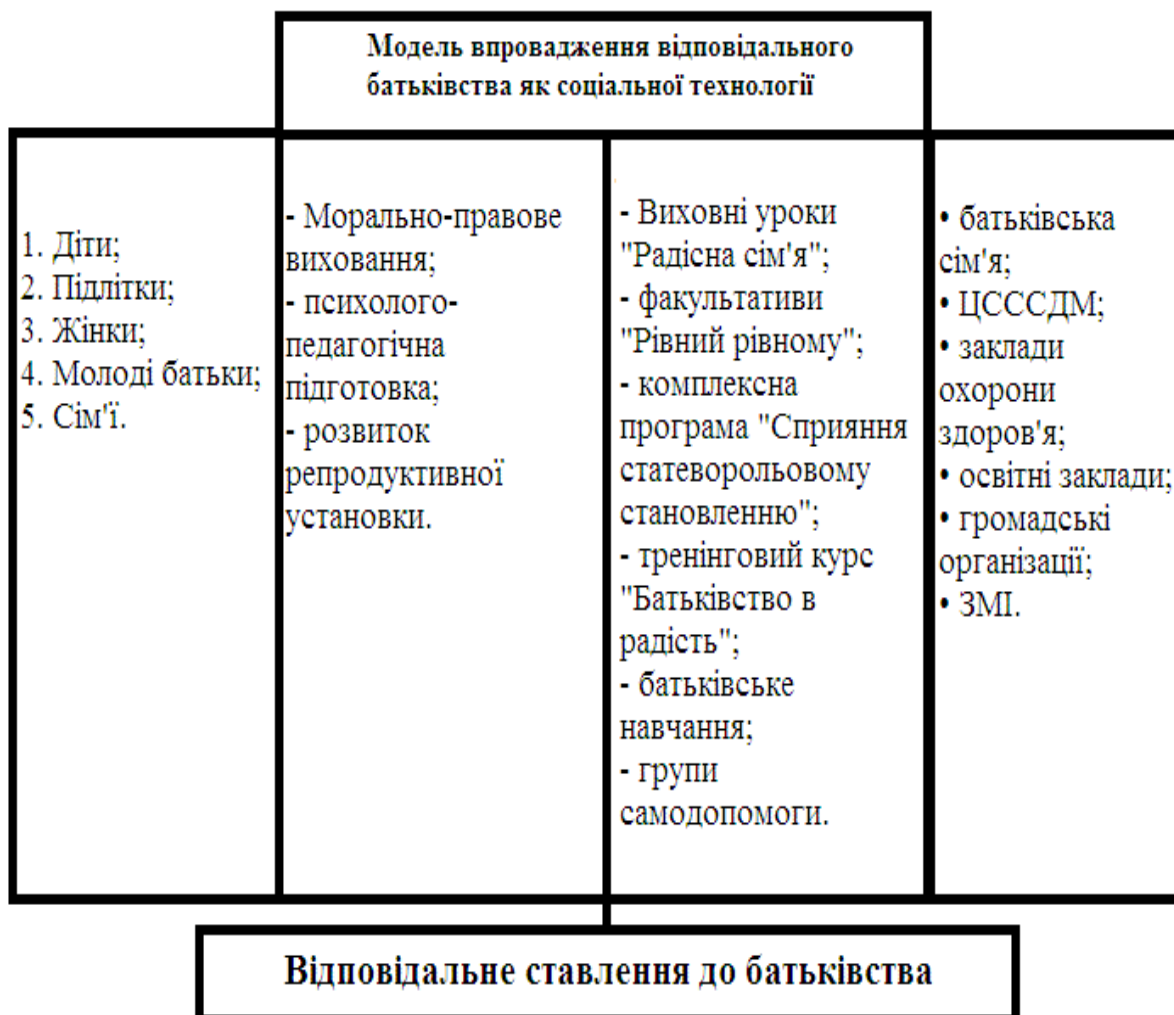
24. Лещенко О.Г. Соціально-педагогічна робота з формування відповідального ставлення до батьківства в молодих подружжів // Вісник Запорізького національного університету. Вип. 2. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. С. 116 – 123.
25. Макаренко, А.С. О воспитании [Текст]: учеб. пособие / А.С. Макаренко. – М.: Издательство политической литературы, 1990. – 416 с.
26. Марков, М.А. Технология и эффективность социального управления [Текст]: монография. / М.А. Марков. – М.: Наука, 1982. – 320 с.
27. Михеева, А.Р. Современное отцовство: новые практики как трансформация гендерных ролей [Текст] / А.Р. Михеева // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді; Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 222 с.
28. Мид, М. Культура и мир детства [Текст]: монография. / М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 429 с.
29. Овчарова, Р.В. Психологическое сопровождение родительства [Текст]: монография. / Р.В. Овчарова. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2003. – 319 с.
30. Основы теории гендеру [Текст]: навч. посіб. / В.П. Агаєва, В.В. Близнюк, І.О. Головашенко та ін. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
31. Робинсон, Б. Развитие ребенка и его отношения с окружающими [Текст]: монография / Б. Робинсон, П. Скин, К. Флэк – Хобсон: – М.: Наука, 1993. – 175 с.
32. Соціологія [Текст]: навч. посіб. / В.И. Курбатов, В.І. Агапов, Е. Л. Альперович та ін. – Ростов на Д.: Ростіздат, 1998. – 210 с.
33. . Сулименко, Е.С. Впровадження відповідального батьківства через соціальну взаємодію органів публічного адміністрування / Е.С. Сулименко // Становлення публічного адміністрування в Україні: матеріали III Всеукр. міжвуз. конф. студентів та молодих учених. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2012. – 132 с.

34. Федоришин, Г.М. Психологія становлення особистості у батьківській сім'ї [Текст]: монографія. /Г.М. Федоришин. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 74 с.
35. Филиппова, Г.Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии [Текст] / Г.Г. Филиппова // Вопросы психологии. – 2001. – Вып. 2. – С.22-37.
36. Шахрай, В.М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник / В.М. Шахрай. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.
37. Шейнов, В.П. Женщина + Мужчина: Познать и покорить [Текст]: монография. / В.П. Шейнов. – Мн.: Харвест, 2000. – 1008 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Модель соціальної технології відповідального батьківства

Урок – презентація «Радісна сім'я»

Мета. Створити емоційно сприятливий клімат у групі; дати поняття про щасливу сім'ю; виховувати повагу до членів сім'ї, історії, традицій своєї сім'ї; звернути увагу підлітків на позитивну роль сім'ї в їхньому житті; сформуванати у групи переконання в тому, що кожна людина унікальна й неповторна; що людство складається з двох половинок, які різні, але рівні; проаналізувати особливості спілкування осіб жіночої та чоловічої статі; усвідомлення своєї неповторності й потреби світові.

Хід уроку:

1. Моє улюблене ім'я

Мета: створення емоційно сприятливого клімату у групі.

Техніка проведення: робота в колі.

Необхідні матеріали: особисті картки (бейджики – за кількістю учасників/учасниць), маркери, ручки.

Хід гри: кожен з учасників/учасниць називає своє ім'я, а всі інші пропонують різні варіанти імені, в тому числі ласкаво-зменшувальні. Потім кожен з учасників/учасниць обирає серед запропонованих варіантів той, який йому подобається найбільше, і позначає обране ім'я на особистій картці. Так діють всі учасники/учасниці тренінгу, в тому числі і тренер.

Тренер:

- Які гарні у нас імена! Хто подарував нам ці імена разом з таким прекрасним і непростим світом? Хто сприймає і любить нас з усіма нашими вадами та помилками? Хто береже нас, часто навіть непомітно для нас самих? Хто допомагає нам пережити образи і несправедливість (розбите коліно, погану оцінку) і вірити в добро і щастя? Хто радіє нашим маленьким та великим перемогам? Хто допомагає нам зрозуміти сенс життя? Це наші тато та мама, бабуся та дідусь, братик і сестричка, це – наша сім'я.

Примітка для тренера: після того, як учасники/ учасниці обрали для себе улюблені імена, тренер пропонує спільно виробити правила, які допоможуть комфортно і плідно співпрацювати в групі.

- Добровільність (добровільна активність, право промовчати)
- Гендерна рівність
- Позитивність
- Толерантність
- Не давати оцінок
- Лаконічність
- Доброзичливість
- Правило піднятої руки
- Персоніфікація (“Я-повідомлення”)

2. Сім’я, її роль в житті людини

Мета: створення емоційно-сприятливого клімату у групі;

Техніка проведення: міні-лекція.

Необхідні матеріали: вірш Н. Чемерис «Що таке сім’я?», відеоролик «Сім’я очима дітей».

Хід вправи: тренер пропонує розмову про роль і значення сім’ї в житті людини.

В філософській літературі так говорить ся про сім’ю: “Сім’я - це найважливіша форма організації особистого побуту, яка заснована на шлюбі та родинних відносинах, тобто на багатосторонніх стосунках між чоловіком та жінкою, батьками та дітьми, братами і сестрами та іншими родичами, які живуть разом і ведуть спільне господарство.

Соціальна роль сім’ї визначається її безпосередньою участю у відтворенні самої людини і в продовженні людського роду”.

В сім’ї відбувається становлення людини. На очах, при підтримці і турботі близьких ми вчимося ходити та розмовляти, потім писати та читати, робити вибір і приймати рішення. В сім’ї формується наш перший життєвий досвід.

З сім'ї ми виносимо вміння бути наполегливими і мрійливими.

Сім'я – це щирі почуття, глибока довіра, постійна підтримка, взаємне задоволення, зрозумілі зітхання, пролиті разом сльози, розділені печалі, спільні радощі. Щоб життя було не таким складним, скрізь і поряд з нами наші рідні.

Так сім'я – це, звичайно, мама і тато, сестра і брат, бабуся і дідусь.

Вірш Н.Черемис «Що таке сім'я»

Розкажу вам, друзі, я

Що таке моя сім'я.

Разом дружно проживаємо

І пісні про це співаємо.

Люба матінко моя –

Як пишаюсь нею я.

В неї руки золоті,

Серцем кожного зігріє.

Тато сильний і завзятий,

Він – господар в нашій хаті.

Все майструє, все ладнає,

Бо до всього хист він має.

Дід і бабуся у пошані –

Вони праці ветерани.

Всіх онуків міцно люблять

І як пташенят голублять.

Є у мене ще й брати –

Кращих в світі не знайти.

Ось і вийшло: всіх сім «я»

Знайте, це і є сім'я.

Перегляд відеоролику «Сім'я очима дітей».

3. «Асоціативний куш»

- Що асоціюється у вас зі словами родина, сім'я? Результати записуються тренером.

4. Родинний альбом.

Мета: звернути увагу підлітків на позитивну роль сім'ї в їхньому житті.

Техніка проведення: індивідуальна робота.

Необхідні матеріали: аркуші паперу формату А-4, фломастери, олівці (за кількістю учасників).

Хід вправи: всім учасникам уроку пропонується намалювати малюнки по заданих темах для створення родинного альбому .

5. Вправа «Сніжинка»

Мета: формування в групі переконання в тому, що кожна людина унікальна й неповторна; що людство складається з двох половинок, які різні, але рівні.

Техніка проведення: групова робота.

Необхідні матеріали: паперові серветки.

Вступне слово: Кожна людина є неповторною, зі своєю радістю й тугою, сподіваннями і розчаруваннями. Кожна людина має індивідуальне бачення та сприйняття, бо багато в чому принципово відрізняється від інших. Потрібно як найвищу цінність шанувати цю неповторність: – і власну, і ближніх.

Проте людство складається не просто з людей, а з людей, які мають чи чоловічу, чи жіночу стать. Дуже часто ми відрізняємо людей тільки за цією позицією, хоча насправді різниця між окремими індивідами набагато суттєвіша, ніж різниця між статями. З іншого боку, саме ця різниця часто визначає долю людини: ким вона чи він мріє бути і ким стане, як вона чи він бачить себе та як бачить оточення, чого від неї чи нього чекають і сподіваються. Це добре чи погано?

Виконання вправи: тренер роздає всім присутнім у колі паперові серветки. Необхідно попередити, щоб усі робили вправу самотійно, швидко виконуючи ваші інструкції без перепитувань.

Тренер пропонує групі:

- Візьміть паперову серветку, складіть її вдвоє і відірвіть верхній правий ріжок.
- Знову складіть серветку вдвоє і відірвіть верх правого ріжка.
- Знову складіть серветку вдвоє і відірвіть верх правого ріжка.
- Востаннє складіть серветку вдвоє і відірвіть верхній правий ріжок
- Розгорніть свою серветку.

Обговорення:

- Чи можна сказати, що серветка у когось надірвана неправильно?– Чому серветки надірвані по-різному?– Якщо було надірвано серветку не так, як у вас, чи означає це, що це зробила погана людина?– Чи буває, що ми вважаємо людину гарною чи поганою залежно від того, чи робить вона щось так (чи не так), як ми?– Яким був би світ, якщо б ми всі сприймали все, «як один», а отже й робили однаково?

Підсумок:

Ми всі по-різному думаємо, бачимо, сприймаємо світ. Це не означає, що від цього хтось стає гіршим чи кращим.

6. Вправа «Привітання»

Мета: проаналізувати особливості спілкування осіб жіночої та чоловічої статі.

Техніка роботи: гра у групі.

Хід вправи: вибирається пара дівчат та пара хлопців. Кожній парі пропонується привітатися один з одним, граючи роль протилежної статі. Ведучий пропонує наступні ситуації для рольової гри: зустріч двох друзів/подруг після року розлуки; зустріч матері з донькою/батька з сином; зустріч закоханих хлопця і дівчини.

Після гри обговорюються можливі труднощі, які виникли під час інсценування, а також традиції вітання, котрі базуються на історичних фактах та дослідженнях.

Міні-лекція: Іноді ми не помічаємо, яким чином вітаємося один з одним. Чому, наприклад, чоловіки г. зустрічі потискають руки, а жінки -

обмінюються поцілунком у щоку? А всьому цьому є пояснення, корені якого тянуться з далекого середньовіччя. Зазирнемо у сиву *давнину*, коли славетні лицарі доводили подвигами свою і любов до прекрасних дам. Зустрічаючись, чоловіки подавали один одному руки, показуючи, що в них немає зброї, їхні наміри чисті. Часи лицарства залишилися в далекому минулому, а традиція стискання рук дійшла до наших і у привітанні чоловіків.

Щодо жіночих поцілунків у щоку при зустрічі, то цей: ритуал означає побажання здоров'я, вираження приязні, ніжності, доброго ставлення до людини. У 16-17 столітті дружина чи донька господаря повинні були цілувати гостей на знак глибокої симпатії до них. І досі жінка, цілує дитину, чоловіка, подругу, тим самим виражає свою любов, симпатію, ніжність, адже це найкращий спосіб виказати довіру.

7. Вправа «Моє я – унікальне та неповторне»

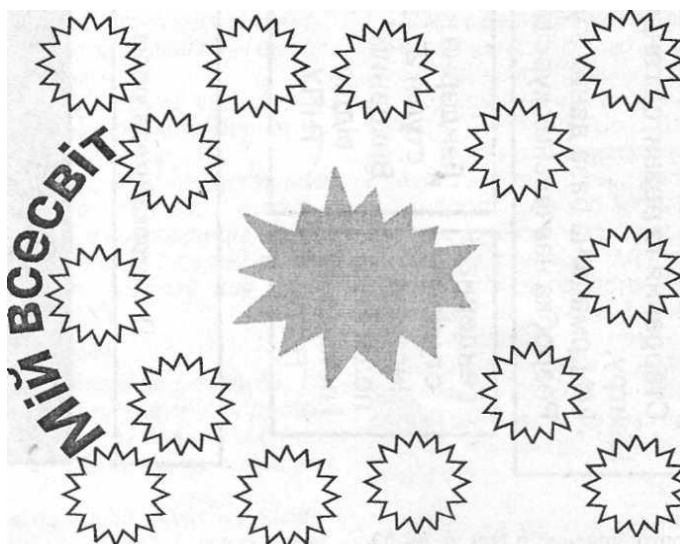
Мета: сприяти усвідомленню учасниками своїх можливостей, здібностей, які роблять кожного з них унікальною і неповторною особистістю; сприяти виробленню вмінь аналізувати свою Я-концепцію.

Хід вправи: ведучий запитує учасників, що робить кожного з них унікальним і неповторним. Він каже, що наступна вправа допоможе знайти відповідь на це запитання. Психолог просить розгорнути аркуш із назвою "Мій Всесвіт" (Рис.1). Він просить звернути увагу на найяскравішу зірку в самому центрі і написати на ній велику літеру "Я". Оце ваше Я - центр усього Всесвіту. Від нього потрібно намалювати лінії до всіх зірок, у центрі яких записати відповіді на запитання: моя улюблена пора року; моє улюблене заняття; мій улюблений колір; моя улюблена музика; моя улюблена страва; моя улюблена гра; моя улюблена тварина; мої захоплення; мої улюблені герої фільмів та співаки, актори; що я вмію найкраще робити; кому найбільше завдячую у житті; якості, які я ціную у собі; якості, які ціную в інших; моя найзаповітніша мрія.

Ведучий говорить про те, що створені учасниками "зоряні карти" показують, що у них є багато того, що робить кожного унікальним. Адже із усіх присутніх не знайдеться й двох учасників, чиї карти будуть ідентичними. Він наголошує, щоб учасники пам'ятали про це, тому що кожен з них може досягти у житті успіху, беручи сили і натхнення зі своєї "зоряної карти".

Ця вправа сприяє виробленню вмінь у дівчат та юнаків аналізувати себе, свій образ Я, опираючись лише на його позитивні грані. Учасники виражають свої можливості, здібності, індивідуальні вподобання та захоплення тощо. Знайомство із "зоряними картами" інших дозволяє побачити, що кожен є неповторною й унікальною людиною із власним життєвим досвідом та власним вибором майбутнього життєвого шляху.

Рисунок 1

8. Складання психологічних портретів «гарної матері»/ «гарного батька», «ідеальної жінки»/ «ідеального чоловіка» та власного.

Мета: Визначення у дітей уявлень про материнство і батьківство і про детермінації цих уявлень наявними в суспільній свідомості стереотипами жіночності і мужності.

Техніка проведення: Передбачається використання групових та індивідуальних форм роботи.

Необхідні матеріали: Підготовлені бланки для проведення дослідження (Додаток В і Г).

Хід роботи:

Етап 1. Складання психологічних портретів «гарної матері»/ «гарного батька» і «ідеальної жінки»/ «ідеального чоловіка».

Етап 2. Складання власного психологічного портрета.

Етап 3. Виокремлення важливих рис у вихованні дівчат та хлопчиків

Етап 4. Зіставлення складених портретів та обговорення отриманих результатів.

Завдання чотирьох етапів полягає в тому, щоб визначити, як характер наявних у підлітків уявлень про жіночність і мужності впливає на їхні уявлення про материнство і батьківство.

Додаток В

Програма «Сприяння статеворольовому становленню молоді»**БЛОК I. «ЗНАЙОМСТВО»****ІНФОРМУВАННЯ НА ТЕМУ: «МИ РІЗНІ – МИ РІВНІ»**

Щоб рухатись вперед, бути щасливим і досягати намічених цілей, кожній людині, незалежно від статі, потрібно пізнати саму себе. Кожна людина є неповторною, своєрідною, тобто є індивідуальністю: має свої захоплення та уподобання, інтереси та здібності, характер та звички, погляди та ставлення до оточуючих. І це тільки невеликий перелік якостей, які відрізняють одну людину від іншої. Визначити своє місце в житті - це, перш за все, визначити ставлення до себе і до свого довкілля, відповісти на питання: "Хто я є?", "Що я можу?", "Ким я хочу бути?", "Якою мене бачать інші?", "Як я ставлюсь до оточуючих мене людей?" тощо.

Наше Я - це відображення самого себе у свідомості. Кожен з нас сприймає й усвідомлює себе цілісно, тому наше Я можна вважати результатом складної інтеграції психічних функцій та властивостей людини. Існує фізичне Я - моє тіло, моя зовнішність, мій фізичний стан. Емоційне Я - мої почуття та переживання, настрої. Інтелектуальне та розумове Я - світ моїх думок. Соціальне Я - включеність у систему стосунків із дорослими та однолітками, у свою професійну діяльність з урахуванням певних життєвих цінностей, інтересів. Заняття даного блоку присвячені осмисленню свого Я, усвідомленню своєї цінності як особистості, без огляду на стать. Кожен має спробувати відчинити двері до свого внутрішнього Я.

1. Вправа «Який я є?»

Мета: сприяти розвитку навичок самопрезентації підлітків.

Хід вправи: ведучий пропонує кожному представитися в довільній манері: назвати ім'я, що учасник хоче чути як звертання до себе,

охарактеризувати (виділити) свої сильні і слабкі сторони. Процедура дозволяє налаштувати учасників на роботу та актуалізувати процес самоусвідомлення.

Наступним кроком процедури знайомства є завдання представити себе як чоловіка чи жінку.

У процесі обговорення ведучому варто вказати на те, що у презентаціях себе в групі учасники переважно говорять не про біологічні ознаки чоловіків і жінок, а про такі особистісні якості, що виникають і виявляються тільки в процесі міжособистісної взаємодії. Слід звернути увагу аудиторії, що власне статеві ознаки дуже рідко виступають тими особистісними характеристиками, якими ми користуємося для презентації свого образу як чоловіка чи жінки. При цьому окремі особистісні характеристики можуть бути спільними в образах як чоловіків, так і жінок. Треба також наголосити, що більшість висунутих характеристик не відбиває біологічних параметрів жіночої та чоловічої статі, хоча учасникам дано завдання представити себе як чоловіка чи жінку. З цього можна зробити висновок: носії обох статей та їхні характерні ознаки визначаються не біологічними факторами, а соціальними відносинами й ситуаціями міжособистісної взаємодії.

2. Вправа «Розповідь про себе»

Мета: навчити учасників самостійно визначати свої найкращі риси характеру; сприяти усвідомленню своєї самоцінності як особистості через глибокі роздуми про себе у позитивному руслі; розвивати вміння презентувати себе перед аудиторією, познайомити оточуючих з рольовими моделями, обумовленими і не обумовленими статевою належністю.

Хід вправи: ведучий каже, що для кожної людини дуже важливо любити саму себе, вміти бачити у собі те найкраще, що може стати опорою у складних життєвих ситуаціях. Досить непростю справою є розвиток вміння розповідати про себе іншим, об'єктивно підкреслюючи свої "плюси". Але хто сам повірив у себе - у того повірять інші. Він наголошує, що наступна вправа є своєрідними сходишками до самого себе. У ній потрібно кожному протягом двох хвилин розповідати про свої найкращі риси, наприклад: "Назвіть три якості, за які ви

самі себе цінуєте та поважаєте. Виберіть ті, які приносять вам відчутну користь". При цьому виступаючий повинен уникати будь-яких висловлювань про свої недоліки чи помилки, вчитись орієнтуватись на власні думки і бажання, вчитись довіряти собі. Ведучий підкреслює, що дві хвилини, які даються для розповіді, є власним часом учасника. Якщо ж він закінчив раніше, то час, який залишився, все-одно належить йому. Це означає, що інші члени групи повинні бути тільки слухачами.

Учасники сидять у колі. За сигналом ведучого кожен повинен протягом двох хвилин розповісти про свої найкращі риси, - про те, що він любить, цінує, приймає у собі, про те, що дає йому відчуття внутрішньої впевненості у різноманітних життєвих ситуаціях. Решта членів групи уважно слухають розповідь, не перебиваючи, не уточнюючи і не вимагаючи доказів. Учасник, який розповідає, не зобов'язаний пояснювати, чому він вважає ті чи інші свої якості найкращими. Достатньо того, що він сам у це вірить. Коли мине дві хвилини, розповідати про себе почне другий учасник, і так доти, доки не висловляться всі.

БЛОК II. «ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ»

ІНФОРМУВАННЯ НА ТЕМУ: «СУТЬ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ»

Поняття "гендер" є одним із базових у соціальній психології, етнопсихології, психології сім'ї, оскільки гендерна стратифікація пронизує всі сфери суспільного життя: функціонування сім'ї, культурно-освітніх закладів, структуру економічного виробництва, політичного державотворення тощо. Послугуючись ним, антропологія, психологія і педагогіка узагальнюють існуючі в буденній свідомості визначення понять "чоловік" і "жінка". Уявлення про "жіноче" і "чоловіче" в стилі поведінки, рисах характеру, сімейному та соціальному статусі виявляються як на особистісному рівні, так і в культурі в цілому. Наприклад, за становищем жінки в суспільстві визначають його характер, рівень розвитку. Тобто гендерні відмінності досить об'єктивно відображає культурний розвиток суспільства та особистості.

Сім'я і суспільство завдяки соціалізації перетворюють індивіда як біологічну істоту на істоту суспільну. Те, що у чоловіків і жінок різна психологія, сприймається багатьма як вроджена схильність, біологічна природа, але не як результат засвоєння соціальних ролей. Біологічні відмінності між "слабкою" та "сильною" статтями очевидні. Адже чоловіки не можуть при всьому їхньому бажанні народити дитину, вигодувати її грудьми. У всьому світі чоловіки в середньому на 7 % вищі зростом за жінок, мають удвічі більшу масу м'язів (новонароджені хлопчики переважають дівчаток у зрості, дівчатка ростуть швидше за хлопчиків, проте їхній ріст припиняється, як правило, після першої менструації, а хлопчики ростуть до 18 років).

Соціальні норми, які визначають функції, обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві, називають гендерними ролями. Дотримання гендерної ролі - це комбінація всього, що людина робить, говорить, як поводить, щоб відповідати прийнятим у суспільстві щодо чоловіків і жінок нормативам і приписам. Гендерна роль є публічним ототожненням за статтю, виявом гендерної ідентичності. Поведінку, яка реалізує ці статевоповідні очікування, орієнтована на них, називають статеворольовою. Першим ужив цей термін Дж. Мані.

Освоєння гендерної культури є складним процесом взаємодії соціального оточення, "сім'ї", які по-своєму впливають на індивіда залежно від його віку, освіти, етнотрадицій та звичаєвості.

Існує повір'я, що у далекому минулому люди були двостатевими, чотирирукими та чотириногими істотами. Завдяки поєднанню полярних властивостей ці андрогінні істоти виявляли таку мудрість та гнучкість поведінки, що викликали заздрість і розгнівали богів: "Як може бути, - обурювались боги, - щоб люди виявилися сильнішими за нас?" І на спільній раді вирішили покарати людей. Зевс розділив їх навпіл, і попросив Аполлона зробити сліди цієї "хірургічної операції" непомітними зовні... З тих часів він та вона - як половинки цілого - шукають одне одного і коли знаходять, то подвоюють свою життєздатність, відновлюють свою цілісність і могутність.

Тому, мабуть, чоловіки і жінки, як і ці міфологічні істоти, мандрують по світу недосконалими, маючи чимало недоліків, бо не вистачає їм якостей протилежної статі. Вони мріють знайти таку людину, з якою знову зможуть стати цілісними натурами.

3. Вправа «Дерево гендерних очікувань»

Мета: визначити сподівання, з якими учасники розпочинають роботу; формулювання учасниками тих знань та інформації, яку розраховують отримати в результаті тренінгу.

Хід вправи: ведучий запитує учасників, якими є їхні очікування від тренінгової програми "Основи тендерної культури молоді", яку інформацію вони хочуть отримати, чому навчитися? Він пропонує написати свої очікування на аркушах з тієї сторони, на якій немає клейкої смужки, і почепити їх на символічне Дерево гендерних очікувань.

Сидячи колом, учасники записують свої очікування на аркушах з клейкою смужкою і чіпляють їх на Дереві гендерних очікувань, самостійно обираючи для цього якусь одну з його частин.

Вправа дає змогу учасникам усвідомити свої очікування щодо тренінгу, визначити для себе те коло питань, які цікавлять і хвилюють. Отримана інформація необхідна ведучому для побудови занять, оскільки в кінці тренінгової програми учасники оцінюватимуть його роботу, зриваючи свій плід, зачитуючи записані на ньому очікування і констатуючи: "дозрів" чи "не дозрів".

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПІЗНАННЯ

Тест «Якою мірою ви орієнтовані на психологічні відмінності статей?»

Дії ведучого. Ведучий каже, що побутує думка, згідно з якою чоловік та жінка реагують по-різному на одну й ту саму ситуацію. Чи суперечить дана точка зору власним переконанням учасників? Для того, щоб це виявити, пропонується тест. Ведучий роздає роздрукований опитувальник та дає вказівку самостійно його опрацювати. Він звертає увагу учасників на наведені авторами тесту можливі аргументи. Після запитання учасники повинні одразу ж

прочитати запропонований аргумент, який стоїть під таким же номером. Якщо цілковито погоджуєтесь із аргументом, ставите "+", якщо не погоджуєтесь -

Після того, як учасники виконають завдання, ведучий просить кожне співпадання із поданими відповідями оцінити 1 балом, а співпадання з відповіддю на останнє питання - 2 балами. Потім дає вказівку звірити отримані результати з ключем.

Дії учасників. Учасники сидять у колі спілкування та за вказівкою ведучого опрацьовують тест.

ТЕСТ «ЯКОЮ МІРОЮ ВИ ОРІЄНТОВАНІ НА ПСИХОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ СТАТЕЙ»

1. Дві людини відкривають коробку цукерок. Одна кладе в рот всю цукерку, інша надкусує, щоб подивитись начинку. Хто ця остання - чоловік чи жінка?

2. У компанії зайшла мова про те, що багато хто відмовився би полетіти на Місяць. Одна з присутніх людина згодилась із цим, інша заперечила: "Не вірю. Я, наприклад, хочу полетіти!" Ким були сказані ці слова?

3. Подружжя ввечері дивиться телевізор, у сусідній кімнаті спить дитина, яка захворіла. Один з подружжя говорить: "Не хвилюйся. Справи покращуються!". Хто помітив схвильованість одного з подружжя?

4. Подружжя обідає в ресторані. Один з них вибирає страву з незнайомою екзотичною назвою, інший - добре відому. Хто цікавий гурман - чоловік чи жінка?

5. На полицях крамниці зліва виставлені вироби новинки, на полицях справа - вже відома продукція. Хто з подружжя зацікавиться новинками?

6. Бензин у легковому автомобілі закінчується. Один з подружжя пропонує заправитись на найближчій станції, другий хоче потрапити до наступної, де ввічливіший обслуговуючий персонал. Хто пропонує зачекати?

7. Подружжя розшукує будинок приятеля. Один з них пропонує запитати у перехожих, інший каже: знайдемо самі. Хто не хоче питати?

8. На зупинці незнайомий автомобіліст говорить подружжю, яке сидить у машині: "У вас, начебто, спускає колесо!" Водій відповідає: "Нічого, доберемось і так!" Сидячий разом з водієм не згоден: "Потрібно подивитись, що там таке!" Хто сидить за кермом?

9. На перехресті перед червоним світлом у трьох рядах зупинились три легкові автомобілі. Коли загоряється зелене світло, один з водіїв прагне стартувати першим, щоб у подальшому стати "лідером". Хто він?

10. У кінотеатрі показують дуже тяжкий фільм. Хто більше схвильований

трагічними сценами - чоловік чи жінка?

Якщо ви набрали 3 і менше балів, то ви не поділяєте точку зору про відмінність чоловіків та жінок.

Якщо сума балів від 4 до 8, вважаєте, що чоловіки та жінки відрізняються один від одного.

Якщо набрали 9 і більше балів, ви вважаєте чоловіків та жінок двома полярними світами.

Коментар. Тест дає можливість виявити, якою мірою учасники орієнтовані на психологічні відмінності статей.

Рекомендації ведучому. Ті з учасників, які набрали 3 і менше балів, не поділяють точки зору про відмінність чоловіків та жінок. Ті, хто набрав від 4 до 8 балів, вважають, що чоловіки та жінки відрізняються один від одного думками та почуттями. А ті, хто набрав 9 і більше балів, вважають жінок та чоловіків двома полярними світами.

БЛОК III. «СТАТЕВЕ ВИХОВАННЯ»

БЕСІДА НА ТЕМУ: «СТАТЕВЕ ЗДОРОВ'Я»

Робота проводиться у вигляді спеціальної бесіди на тему: «Статеве здоров'я», інформація стосовно якої зазначена в 2 підрозділі II Розділу «Статеве виховання як умова гендерної соціалізації підлітків». Хід заняття включає групове заняття, відповіді на запитання, опитування учасників стосовно обізнаності обговорюваної теми, що допоможе визначити відповідність розвитку підлітків умовам, в яких вони розвиваються.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПІЗНАННЯ

Тест «Що ви знаєте про сферу взаємовідносин статей?»

Незважаючи на велику кількість розмов на теми сексу, як і раніше існує чимало хибних уявлень у цій галузі. Даний вид роботи потрібен для того, щоб сформувати в учасників правильні уявлення і може бути використаний як попереднє тестування та контрольне тестування після завершення програми навчання стосовно даної теми.

Дії ведучого. Дати учням однозначно зрозуміти, що оцінки за тест виставлятися не будуть. Нехай учні розглядають це як спосіб перевірити, що

вони ще не знають, а для вчителя тест буде зазначенням, на те, що необхідно звернути більше уваги. Ведучий має роздати матеріали і попросити учнів відповісти на питання. Якщо зустрічаються питання, при відповіді на які виникають сумніви, необхідно перейти до наступного.

Дії учасників. Учасники сидять у колі спілкування та за вказівкою ведучого опрацьовують тест.

ТЕСТ «ЩО ВИ ЗНАЄТЕ ПРО СФЕРУ ВЗАЄМОВІДНОСИН СТАТЕЙ?»

Дайте відповідь на питання (В- вірно, Н- невірно). Якщо ви не знаєте відповіді, залиште пропуск.

1. У період статевого дозрівання в організмі хлопчиків та дівчаток відбувається безліч змін. В Н
2. Менструація - це виділення зрілої яйцеклітини, що відбувається кожного місяця. В Н
3. Запліднення яйцеклітини відбувається у матці. В Н
4. Хлопчики народжуються з повним запасом сперми, яку будь-коли можуть мати. В Н
5. Сперма накопичується в сім'яниках чоловіка. В Н
6. Гомосексуаліст - це людина, яка відчуває статевий потяг до людей тієї ж статі. В Н
7. Найефективнішим протизаплідним засобом є протизаплідні таблетки. В Н
8. Презервативи є гарним протизаплідним засобом. В Н
9. Якщо у хлопчика відбувається виверження сперми уві сні, це ознака захворювання. В Н
10. Дівчинка може приймати протизаплідні таблетки, що належать іншій особі, якщо своїх у неї немає. В Н
11. Внутрішньоматкові контрацептиви вводяться і видаляються щоразу при інтимній близькості. В Н
12. Чоловічий презерватив, виготовлений з латексу є найкращим, тому що найбільш надійно оберігає від передачі вірусу СНІДу від хворого здоровому. В Н
13. Переривання статевого акту є дуже надійним способом попередження вагітності. В Н
14. Дівчина не може завагітніти під час менструації. В Н
15. Дівчина не може завагітніти під час першого статевого акту. В Н
16. Молоді люди, що живуть статевим життям, можуть не боятися зараження сифілісом. В Н
17. Перша ознака гонореї у чоловіків - це різучі болі при сечовипусканні. В

Н

18. Хламідія - це одне з небагатьох венеричних захворювань, що не призводить до безпліддя. В Н

Закінчення заняття передбачає підбиття підсумків та визначення інформації, яка стала новою для учасників.

БЛОК IV «КРОК ДО МАЙБУТНЬОГО»

Даний етап роботи є заключним. Саме тому, підсумковою задачею проведеної роботи є поглиблене самопізнання кожного учасника. Сприяння розробці стратегічних планів на майбутнє. Закладення основи для подальшої внутрішньої роботи учасників тренінгу на шляху особистісного зростання. Заняття заключного етапу присвячені вдосконаленню оцінки своїх реальних сил і можливостей.

4. Вправа «Золота рибка»

Мета: допомогти визначити учасникам їхні бажання та усвідомити шляхи їх досягнення.

Хід вправи: Ведучий задає запитання: «Якби у Вас була Золота рибка, які три бажання ви загадали б?». Після чого бажуючі можуть поділитися своїми бажаннями, можливий варіант, наприклад, розказувати не про всі, а лише про декілька, або одне.

5. Вправа «План розвитку»

Мета: допомогти учасникам усвідомити рівень домагань та життєву перспективу.

Хід вправи: тренер роздає підліткам заздалегідь підготовлені бланки, куди мають записати свої плани на майбутнє у різних сферах життя (на 3 місяці, на рік, на все життя).

Після заповнення таблиці необхідно говорити в групі відмінності планів дівчат та хлопців. Наприкінці ведучий бажає реалізації актуалізованих бажань.

Додаток Г

Бланк складання психологічних портретів «гарної матері», «ідеальної жінки та власного

1. Проранжируйте запропоновані нижче якості особистості, щоб охарактеризувати «ІДЕАЛЬНУ ДІВЧИНУ». Ранжирування проводьте у такий спосіб. Спочатку виберіть ту якість, яка, на вашу думку, найбільшою мірою характеризує ідеальну дівчину. Поставте поруч з цією якістю цифру «1». Далі виберіть найважливіше з решти якостей і відзначте його цифрою «2», і т. д. На останньому, 12-му місці у вас, таким чином, має опинитися якість, яка в найменшій мірі характерно для «ІДЕАЛЬНОЇ ДІВЧИНИ» (табл. 1).

Таблиця 1. Образ «ІДЕАЛЬНОЇ ДІВЧИНИ»

Якості	Ранг
<i>Товариськість</i>	
<i>Ніжність</i>	
<i>Турботливість</i>	
<i>Стриманість</i>	
<i>Жорсткість</i>	
<i>Практичність</i>	
<i>Впевненість у собі</i>	
<i>Розум</i>	
<i>Відповідальність</i>	
<i>Сміливість</i>	
<i>Довірливість</i>	
<i>Діловитість</i>	

Далі проранжируйте ті ж якості за ступенем схожості на образ «ГАРНОЇ МАТЕРІ», орієнтуйтеся, перш за все, на свою думку (табл. 2).

Таблиця 2. Образ «ГАРНОЇ МАТЕРІ»

Якості	Ранг
<i>Товариськість</i>	
<i>Ніжність</i>	
<i>Турботливість</i>	
<i>Стриманість</i>	
<i>Жорсткість</i>	
<i>Практичність</i>	
<i>Впевненість у собі</i>	
<i>Розум</i>	
<i>Відповідальність</i>	
<i>Сміливість</i>	
<i>Довірливість</i>	
<i>Діловитість</i>	

Оберіть ту якість, яка, на вашу думку, притаманне вам найбільше. Поставте поруч з цією якістю цифру «1». Далі виберіть з решти якостей найбільш характерне для вас якість і відзначте його цифрою «2» і т. д. На останньому, 12-му місці у вас, таким чином, має опинитися якість, яка в найменшій мірі є характерною для вас (табл. 3).

Таблиця 3. ВЛАСНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

Якості	Ранг
<i>Товариськість</i>	
<i>Ніжність</i>	
<i>Турботливість</i>	
<i>Стриманість</i>	
<i>Жорсткість</i>	
<i>Наполегливість</i>	
<i>Впевненість у собі</i>	
<i>Розум</i>	
<i>Відповідальність</i>	
<i>Сміливість</i>	
<i>Довірливість</i>	
<i>Діловитість</i>	

2. Що, на вашу думку, особливо важливо у вихованні дівчаток і у вихованні хлопчиків?

Виховання дівчаток	Виховання хлопчиків

Товариськість; ніжність; емоційна стійкість; стриманість; жорсткість; наполегливість; впевненість у собі; розум; відповідальність; сміливість; довірливість; діловитість; охайність; самостійність; активність; ініціативність; організованість тощо.

Додаток Г

Бланк складання психологічних портретів «гарного батька», «ідеального чоловіка» та власного

1. Проранжируйте запропоновані нижче якості особистості, щоб охарактеризувати «ІДЕАЛЬНОГО ХЛОПЦЯ». Ранжирування проводьте у такий спосіб. Спочатку виберіть ту якість, яка, на вашу думку, найбільшою мірою характеризує ідеального хлопця. Поставте поруч з цією якістю цифру «1». Далі виберіть найважливіше з решти якостей і відзначте його цифрою «2», і т. д. На останньому, 12-му місці у вас, таким чином, має опинитися якість, яка в найменшій мірі характерно для «ІДЕАЛЬНОГО ХЛОПЦЯ» (табл. 1).

Таблиця 1. Образ «ІДЕАЛЬНОГО ХЛОПЦЯ»

Якості	Ранг
<i>Товариськість</i>	
<i>Ніжність</i>	
<i>Турботливість</i>	
<i>Стриманість</i>	
<i>Жорсткість</i>	
<i>Практичність</i>	
<i>Впевненість у собі</i>	
<i>Розум</i>	
<i>Відповідальність</i>	
<i>Сміливість</i>	
<i>Довірливість</i>	
<i>Діловитість</i>	

Далі проранжируйте ті ж якості за ступенем схожості на образ «ГАРНОГО БАТЬКА», орієнтуйтеся, перш за все, на свою думку (табл. 2).

Таблиця 2. Образ «ГАРНОГО БАТЬКА»

Якості	Ранг
<i>Товариськість</i>	
<i>Ніжність</i>	
<i>Турботливість</i>	
<i>Стриманість</i>	
<i>Жорсткість</i>	
<i>Практичність</i>	
<i>Впевненість у собі</i>	
<i>Розум</i>	
<i>Відповідальність</i>	
<i>Сміливість</i>	
<i>Довірливість</i>	
<i>Діловитість</i>	

Оберіть ту якість, яка, на вашу думку, притаманна Вам найбільше. Поставте поруч з цією якістю цифру «1». Далі виберіть з решти якостей найбільш характерне для вас якість і відзначте його цифрою «2» і т. д. На останньому, 12-му місці у вас, таким чином, має опинитися якість, яка в найменшій мірі є характерною для Вас (табл. 3).

Таблиця 3. ВЛАСНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

Якості	Ранг
<i>Товариськість</i>	
<i>Ніжність</i>	
<i>Турботливість</i>	
<i>Стриманість</i>	
<i>Жорсткість</i>	
<i>Наполегливість</i>	
<i>Впевненість у собі</i>	
<i>Розум</i>	
<i>Відповідальність</i>	
<i>Сміливість</i>	
<i>Довірливість</i>	
<i>Діловитість</i>	

2. Що, на вашу думку, особливо важливо у вихованні дівчаток і у вихованні хлопчиків?

Виховання дівчаток	Виховання хлопчиків

Товариськість; ніжність; емоційна стійкість; стриманість; жорсткість; наполегливість; впевненість у собі; розум; відповідальність; сміливість; довірливість; діловитість; охайність; самостійність; активність; ініціативність; організованість тощо.

Додаток Д

Таблиця
Симптомокомплекси кінетичного рисунку сім'ї

Симптомокомплекс	Симптом	Бал
1. Сприятлива сімейна ситуація	1. Загальна діяльність всіх членів сім'ї 2. Переважання людей на малюнку 3. Зображення всіх членів сім'ї 4. Відсутність ізольованих членів сім'ї 5. Відсутність штрихування 6. Гарна якість лінії 7. Відсутність показників ворожості 8. Адекватний розподіл людей на аркуші 9. Підкреслення окремих деталей	0,2 0,1 0,2 0,2 0,1 0,1 0,2 0,1 0,1
2. Тривожність	1. Штрихування 2. Лінія, основа - підлога 3. Лінія над малюнком 4. Лінія з сильним натиском 5. Стирання 6. Перебільшена увага до деталей 7. Переважання речей 8. Подвійні або переривчасті лінії 9. Підкреслення окремих деталей 10. Інші можливі ознаки	0, 1, 2, 3 0,1 0,1 0,1 0,1; 2 0,1 0,1 0,1 0,1 0,1
3. Конфліктність	1. Бар'єри між фігурами 2. Стирання окремих фігур 3. Відсутність основних частин тіла у деяких фігур 4. Виділення окремих фігур 5. Ізоляція окремих фігур 6. Неадекватна величина окремих фігур 7. Переважання речей 8. Відсутність на малюнку деяких членів сім'ї 9. Член сім'ї, який стоїть за спиною 10. Інші можливі ознаки	0,2 0,1; 2 0,2 0,2 0,2 0,1 0,1 0,2 0,1 0,1

4. Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	1. Автор малюнка непропорційно маленький 2. Розташування фігур на нижній частині листа 3. Лінія слабка, переривчаста 4. Ізоляція автора від інших 5. Маленькі фігури 6. Нерухома в порівнянні з іншими фігура автора 7. Відсутність автора 8. Автор стоїть спиною 9. Інші можливі ознаки	0,2 0,2 0,1 0,2 0,1 0,1 0,2 0,1 0,1
5. Ворожість в сімейному середовищі	1. Одна фігура на іншому аркуші або на іншій стороні аркуша 2. Агресивна позиція фігури 3. Закреслена фігура 4. Деформована фігура 5. Зворотній профіль 6. Руки розкинуті в сторони 7. Пальці довгі, підкреслені 8. Інші можливі ознаки	0,2 0,1 0,2 0,2 0,1 0,1 0,1 0,1

Бланк реєстрації результатів оцінки КРС

Дата експерименту 06. 02. 2012

Сума балів по симптомокомплексам

Мал. №1

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
1	0,3	0,9	0,2	0,6

Мал. №2

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,9	0,5	0,7	0,3	0

Мал. №3

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,3	0,4	0,5	0,4	0,1

Мал. №4

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному	В Ворожість в сімейному середовищі

			середовищі	
0,6	0,5	0,4	0,3	0,2

Мал. №5

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,9	0,5	0,2	0,1	0,2

Мал. №6

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
1,1	0,1	0,3	0,3	0,1

Мал. №7

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
1	0,1	0,5	0,3	0,1

Мал. №8

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,6	0,2	1	0,2	0,4

Мал. №9

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,4	0,2	0,5	0,4	0

Мал. №10

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,6	0,3	0,7	0,3	0

Мал. №11

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,5	0,3	0,5	0,2	0

Мал. №12

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,6	0,1	0,6	0,2	0

Мал. №13

Сприятлива сімейна	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності	В Ворожість в сімейному
-----------------------	-------------	-----------------------	----------------------------	----------------------------

ситуація			в сімейному середовищі	середовищі
0,9	0,3	0,3	0,2	0,1

Мал. №14

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,3	0,4	0,9	0,6	0,4

Мал. №15

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,7	0,9	0,4	0,3	0,5

Мал. №16

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,2	0,7	1,2	0,4	0,4

Мал. №17

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі

0,8	0,5	1	0,6	0
-----	-----	---	-----	---

Мал. №18

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,8	0,6	0,2	0,1	0,4

Мал. №19

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,8	0,7	0,4	0,2	0,2

Мал. №20

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,8	0,4	0,8	0	0,4

Мал. №21

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,6	0,2	0,8	0,1	0,4

Мал. №22

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,6	0,4	0,7	0,6	0,1

Мал. №23

Сприятлива сімейна ситуація	Тривожність	Конфліктність в сім'ї	Почуття неповноцінності в сімейному середовищі	В Ворожість в сімейному середовищі
0,2	0,9	0,5	0,2	0,5